

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет
Кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Регіональної науково-практичної конференції
«ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: РЕАЛЬНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»
10-11 червня 2015 року

Херсон – 2015

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук (протокол № 5 від «01» грудня 2015 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 5 від «25» січня 2016 р.)

Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції «Духовна культура української молоді: реальний стан та перспективи розвитку»: Наукове видання / за ред. І. Є. Поліщук та М. В. Галіченка. – Херсон, 2015. – 116 с.

Збірник матеріалів є підсумком обговорення на Регіональній науково-практичній конференції проблем розвитку духовної культури української молоді.

Цей збірник може бути рекомендований для бакалаврів, магістрантів та аспірантів, а також для самостійного вивчення вказаної проблематики.

ЗМІСТ

Галуцько В. М. Вплив західноєвропейської культури на духовну культуру української молоді.....	4
Зубенко В. В. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність як злочин проти моральності.....	9
Томіліна Ю. Є. Проблеми формування громадянських компетентностей в Україні.....	15
Родік Л. М. Толерантність як фактор соціокультурної інтеграції суспільства.....	20
Задорожня Н. О., Задорожня О. В. Правове виховання молоді і шляхи подолання деформації правосвідомості.....	24
Новікова М. М. Правове регулювання релігійної освіти в Україні.....	32
Чабан Н. І. Вивчення поетичної спадщини Миколи Чернявського у процесі викладання української мови іноземним студентам.....	36
Галіченко М. В. Релігійні орієнтації студентської молоді в Росії та Україні (порівняльний аналіз).....	44
Поліщук І. Є. “Відкрите суспільство та його вороги” К. Поппера: теоретичні здобутки та виховний потенціал.....	50
Гришанов І. В. Пізнавальні аспекти інформаційного моделювання (аналіз початкових понять).....	57
Недзельський К. К. Роль соціальних інституцій в духовному вихованні української молоді.....	70
Корунчак Л. А. Правові та моральні норми: взаємозв’язок у регуляції суспільних відносин	82
Юркова Т. Ф. Формування національної самосвідомості засобами народної педагогіки як психолого-педагогічна проблема.....	88
Мунтян Т. В. Самостійна робота з автентичним відеоматеріалом як умова ефективного формування іншомовної комунікативної компетенції.....	96
Щедролюєва К. О., Коленко І. В. Професійна самореалізація магістра музичного училища.....	102
Петрик А. М. Релігійне життя та національне виховання у Гетьманщині в XVII – XVIII ст.....	110

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ДУХОВНУ КУЛЬТУРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Галуцько В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри
історії та теорії держави і права
Херсонського державного
університету*

«Кожен мусить пізнати свій народ і себе в ньому...Усе добре на своєму місці й своєю мірою...»[1]. Яскрава самобутня культура народу України має багатовікову історію. Питання про історію та витоки української культури є складним і дискусійним.

Українська культура – це частина не тільки світової культури, а і світової цивілізації. Вона розвивалася за загальними законами, в руслі розвитку європейської культури, хоча як і кожна національна культура має свої особливості та тісно пов'язана з природними умовами, історичним буттям народу, способом його життя, діяльністю, характером, психологією. Звичаї та обряди виникають разом із народом і передаються з покоління в покоління. І доки існує ця золота нитка в пам'яті, доти існує і сам народ. Кожне нове покоління повинно бережно зберігати цю нитку та не обірвати її кінці.

Молоде покоління – творці майбутнього, яке починається вже сьогодні. За роки незалежності України багато зроблено для формування єдиної спільноти в державі. Відроджується національна ідентичність, українська культура, народні звичаї та традиції, розвивається українське книговидавництво, трансляція телебачення відбувається українською мовою. Одночасно з цим і відбувається інтеграція у світову спільноту під впливом глобалізації, яка об'єднує народи, руйнує етнічні та національні бар'єри, відкриває всім доступ до набутих досягнень, підвищуються можливості

освоєння інших культур. Ці переміни є доброю ознакою, однак при цьому виникає і небезпека недобачити та розмити історичну перспективу, оскільки одночасно культура української спільноти насичується елементами, запозиченими з інших культур. Внаслідок цього в Україні поширюється вплив ідеологічних цінностей і моделей поведінки Заходу, яке асоціюється насамперед з Європейським Союзом, як еталоном дотримання демократичних цінностей, тому обрано саме ЄС як основний орієнтир для свого становлення [2].

Саме цінності духовної культури швидше за все проникають у суспільство, поширюються і приживаються, насамперед, серед молоді. Звідси виникає небезпека засвоєння негативних елементів іншої культури. Оскільки саме західні країни виступають головним рушієм глобалізації, то й культура, яку вони несуть в Україну, висвітлюють головні цінності, правила та стандарти, притаманні західному суспільству, а сьогодні, на думку більшості вчених, це суспільство масового споживання. На підставі цього панує думка, що це призведе до того, що процеси глобалізації проявляться в культурній сфері України в антитрадиціоналізмі. У тенденції до стандартизації способу існування людини, її матеріальних потреб та духовних пріоритетів, у поширенні “масової культури”, яка визначає певні стандарти життя, пригнічуючи творчий потенціал самобутньої української культури та позбавляючи її унікальності [3]. Ця проблема є особливо актуальною сьогодні для України, перед якою стоїть завдання об’єднання багатоетнічного українського суспільства в єдину політичну націю з високим рівнем національної свідомості. Вищевказана проблема, стосується не тільки нашої держави, а й розвитку будь-якого сучасного суспільства, оскільки, по-перше стали вважати, що основою моральних проблем є розвиток нових сучасних технологій; по-друге, змінилося відношення до сімейних стосунків, збільшилася кількість розлучень, відбулась так звана «сексуальна революція» коли жінка живе з жінкою, а чоловік з чоловіком і все це у відвертих сценах показують по телебаченню, часто з насильством, а така «реклама» сприяє новим захворюванням, наступне-

розповсюдженню алкоголізму, що особливо впливає на молодь та побутове матеріальне задоволення.

Але, як показала історія в Україні побутова культура завжди цінувалася нижче, ніж на Заході, так як ментальність українців задається генетично, а значить непросто знищити національну духовність, ментальність, тому що свідомість пращурів житиме в майбутніх поколіннях. Мілан Кундера говорить: "Перший крок у знищенні народу — це стирання пам'яті. Знищити його книги, його культуру, його історію. Потім попросити кого-небудь написати нові книги, сфабрикувати нову культуру, винайти нову історію. Незабаром народ почне забувати, хто він і ким він був" [4]. Однак, сама природа робить українців духовно багатими. Життя і кохання для них пов'язані передусім з сім'єю, з продовженням роду, з відчуттям рідної землі, оселі, країни. Тому українці люблять свою Батьківщину незалежно від того, куди закидає їх нелегка доля. Патріотизм народу настільки укорінений, що його практично змінити неможливо.

Тому, і перші кроки Незалежної Держави були направлені на збереження і розвиток своєї культурної спадщини. В першу чергу Верховною Радою України, були прийняті закони про мову, освіту, культуру. Так, Законом «Про освіту» визначено школу як основу духовного та соціально-економічного розвитку держави, оскільки оновлення державної системи на демократичних засадах неможливе без національної школи, де здійснюється підготовка кадрів національної інтелігенції. Державою розроблено багато програм, які налаштовані безпосередньо на молодь. У статті 54 Конституції України громадянам України закріплено та гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності [5].

На формування національної свідомості важливим є вплив ЗМІ, оскільки вони виступають вагомим засобом створення історико-культурного інформаційного простору держави, який, по суті, є тим духовно-ідеологічним цементом, що скріплює народ у політичну націю. Відомий фахівець у галузі масових комунікацій В. Лизанчук зазначає: "...людські спільноти творяться мережами

інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Національна мережа засобів масової комунікації – це один із “трьох китів”, на якому базується державна самосвідомість, поряд з національною інтелігенцією та національною політичною елітою” [6, с. 15].

Але, нажаль, сьогодні у більшості випадків, інформаційно-культурний простір нашої держави формується під впливом могутніх інформаційних потоків зарубіжних країн, заповнений так званими культурними зразками не найкращої якості, чужими ідеалами й цінностями і, по суті, не є національними за своїм змістом, а українські засоби масової інформації не сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості, особливо молоді [7].

Тому, важливою умовою формування в Україні цілісного національного культурного простору має стати реалізація виваженої державної політики, у першу чергу-інформаційної, яка б створювала необхідні умови для формування і зміцнення національної свідомості громадян України, у першу чергу – молодь, утвердження незалежної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сковорода Г. неопублікована праця «Симфонія про народ» [Електронний ресурс] // Веб-сайт: Форма доступу: <http://tyzhden.ua/History/67626>

2. Сокол А. В., Конечна О. М. Моя країна – Україна. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2004. – 64 с.

3.Ороховська Л. А. Вплив векторів розвитку «Схід – Захід» на Україну

4. Мілан Кундера "Книга сміху і забуття" – М.: Азбука, 2003. – 108 с.

5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: [зі змінами,внесеними згідно із Законом України №2222-VI від 8 грудня 2004р.]// Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – С. 141.

6. Лизанчук В. Феномен невмирущості нації // Наукові записки АН ВШ України. – 2004. – Вип. 6. – С. 74-81.

7. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / За ред. М.В.Поповича. – К.: УЦДК, 2005. – 328 с.

ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Зубенко В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри історії та теорії права і
держави ХДУ*

Зазвичай, в побуті під духовністю розуміють моральність, релігійність, певну піднесеність думок та вчинків. Духовність як високе протиставляється низькому, гріховному, аморальному. Незважаючи на абстрактність поняття, дуже часто слово духовність використовується як конкретна якість, чи мало не реально існуюча субстанція, про що свідчить слововжиток на зразок «людина великої духовності», «дефіцит духовності в суспільстві» тощо.

Мораль – система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Моральність – термін, який найчастіше вживається в мові і літературі як синонім моралі, іноді – етики. У більш вузькому значенні моральність – це внутрішня установка індивіда діяти відповідно до своєї совісті і вільній волі – на відміну від моралі, яка, поряд з законом, є зовнішньою вимогою до поведінки індивіда.

Злочини проти суспільної моральності разом з злочинами проти громадського порядку виділяються в окремий розділ Кримінального кодексу України. Моральні підвалини суспільства становлять основу, де базується процес самовідновлення членів товариства. Майбутнє будь-якого суспільства й держави безпосередньо залежить від того, які моральні уявлення та оцінки поведінки людей, ідеалів сповідаються у ньому, яке моральне здоров'я населення. Громадська моральність базується на системі правил поведінки, ідей, звичаїв, традицій, поглядів на добро і зло, справедливості і несправедливості, обов'язку і честі у відповідному суспільстві.

Відповідно до Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. № 1911–р) протидія злочинності і, зокрема, злочинам проти громадського порядку та моральності розглядається в теперішній час як один з пріоритетних напрямків внутрішньої політики України, спрямованої на захист прав, свобод і законних інтересів людини.

Наряду з іншими видами злочинів проти моральності, законодавство окремо виділяє втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

У юридичній літературі наводяться численні дані вибіркового дослідження, згідно з якими більше ніж кожен третій злочин, вчинений неповнолітнім, – це наслідок втягнення його в злочинну діяльність дорослими. Втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність вже давно стало однією з найглобальніших проблем кримінально-правової політики України та інших держав, тому що існує "залежність злочинності дорослих від злочинності неповнолітніх, оскільки остання є у певному розумінні джерелом і резервом усієї злочинності". І щоб не допустити зростання злочинності, необхідно активізувати увагу на злочинності неповнолітніх, її попередженні, і головне – захистити неповнолітніх осіб від негативних явищ, серед яких одним із найнебезпечніших є втягнення дорослими особами неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність.

У квітні 2001 року було прийнято новий Кримінальний кодекс України, до якого з урахуванням завдань боротьби зі злочинністю на сучасному етапі було внесено істотні зміни. У зазначеному КК України відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність передбачено як у загальній нормі (ст. 304), так і в ряді спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за окремі види втягнення в злочинну або іншу антигромадську діяльність. Наприклад, за посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, поєднані із втягуванням у цю діяльність групи неповнолітніх (ч. 2 ст. 181), примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують

культ насильства і жорстокості (ч. 3 ст. 300), примушування неповнолітніх до участі у створенні зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301), створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 3 ст. 302), втягнення неповнолітнього до заняття проституцією (ч. 3 ст. 303), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього (ч.ч. 2, 3 ст. 307), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 3 ст. 309), схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315), за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинені із залученням неповнолітнього (ч. 2 ст. 317), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324).

Однак, як показують дослідження, незважаючи на наявність у КК України такої значної кількості спеціальних норм, серед числа осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у ті чи інші види злочинної або іншої антигромадської діяльності, переважну більшість складають ті, кого притягнуто за загальною нормою, тобто за ст. 304 КК України.

У теорії та практиці відомі два різновиди втягнення: перше – неконкретизоване, коли дії дорослої особи являють собою пропаганду злочинного способу життя, вербування нових прихильників злочинного світу, що забезпечує поповнення злочинних рядів і не спрямоване на втягнення неповнолітнього у вчинення певного злочину; друге – конкретизоване, що полягає або у схиленні підлітка до участі в замисленому дорослим злочині як

співвиконавця чи посібника, або у формуванні в неповнолітнього самостійного умислу вчинити певне діяння. Саме конкретизоване втягнення викликає багато труднощів при кваліфікації, оскільки дії дорослого, крім втягнення неповнолітнього, містять ознаки інших складів злочину.

Необхідно враховувати, що дії із втягнення можуть бути вельми різноманітними і застосовуватися у вигляді як психічного, так і фізичного впливу на неповнолітнього. Диспозиція ст. 304 КК України не містить переліку способів втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність. Тому, кваліфікуючи дії винного, працівники правоохоронних органів, які проводять розслідування, у більшості випадків обмежуються загальною фразою про втягнення, не вказуючи на конкретний спосіб. Такий підхід до розслідування справ цієї категорії дозволяє припускатися певних слідчих помилок. Відсутність у зазначеній статті конкретних способів втягнення відлякує слідчих від зобов'язання даної статті КК у необхідних випадках.

Саме втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність за своїми негативними наслідками є найгострішою соціально-правовою кризою в сучасному суспільстві.

Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність ґрунтується на взаємодії комплексу наук – кримінології, соціології, психології, педагогіки, кримінального права та інших. При цьому в сучасних умовах кримінологія набуває дійсно самостійного значення і разом з тим надаватиме допомогу кримінальному праву. Водночас і кримінальне право повинне допомагати кримінології, маючи такі риси, як чіткість, несуперечливість, своєчасне реагування на соціально-економічні, політичні та соціально-психологічні зміни, що відбуваються в суспільстві.

Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що дії, які його утворюють, посягають на основні принципи суспільної моральності у сфері належного інтелектуального, морального та фізичного розвитку і виховання неповнолітніх. Такі дії дорослих згубно впливають на молоде покоління,

спричиняють шкоду інтелектуальному і фізичному розвитку неповнолітніх, деформують в їхній свідомості моральні цінності, аморальні погляди і навички, істотно впливають на рівень злочинності неповнолітніх. Про важливість захисту інтересів неповнолітніх від таких посягань свідчать і заходи вищих державних органів влади. Прикладом того є Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III (ст. 10), із змінами, внесеними законами України: від 19 травня 2009 р. № 1343-UI; від 1 липня 2010 р. № 2394-UI; від 19 квітня 2011 р. № 3234-UI; від 16 червня 2011 р. № 3525-UI, згідно з яким держава здійснює захист дітей від усіх форм насильства, залучення до вчинення злочинів, примушування до жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячої бездоглядності» від 28 січня 2000 р. № 113, зі змінами від 13 листопада 2001 р. № 1071, зобов'язує ряд міністерств, Державний комітет молодіжної політики та місцеві органи влади вжити заходів щодо запобігання проявам злочинності серед дітей, своєчасно виявляти осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, та притягувати їх до відповідальності.

Головний, найбільш ефективний елемент соціального механізму боротьби зі злочинністю неповнолітніх – це не в'язниці й кримінальні закони, а поступове витіснення кримінальних законів шляхом поширення та зміцнення моральних норм, а також відповідних традицій, звичаїв, як загальнолюдських, так і національних. Не покарання як таке, а розвиток культури суспільства й окремо кожного його члена дає надію на реальний ефект.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973. — С. 799.
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність" від 23 грудня 1983 року № 6.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004р. № 2.
5. Топольскова І. О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Монографія / МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; [Наук. ред. д-р юрид. наук, проф. В. П. Ємельянов]. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.
6. Уголовный кодекс Украины: научно–практический комментарий / Алиева Е.Н., Бабий А.П., Гаврильченко Л.К., Гончар Т.А. и др. ; Отв.ред. Стрельцов Е.Л. – [6–е изд.]. – Х. : Одиссей, 2009. – С. 581.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Томіліна Ю. Є.

*Херсонський державний університет,
старший викладач кафедри історії та
теорії права і держави*

Сьогодні не викликає сумніву, що демократія є найзатребуванішою формою політичного режиму суспільства. Вона надає більше свободи народу та окремим індивідуумам, ніж будь-яка інша система врядування. Демократія передбачає не тільки можливість кожному члену суспільства безпосередньо брати участь у прийнятті політичних рішень, впливати на владу, але й кожен громадянин стає своєрідним показником рівня демократії у своїй країні.

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної держави актуалізували проблему виховання громадян, формування в них активної життєвої позиції. Адже історія доводить, що майбутнє кожної держави залежить від того, наскільки вона зможе забезпечити виховання духовно зрілих, соціально-активних громадян.

У такому контексті вимагає розгляду питання, а якими ж мають бути знання та вміння громадян для утвердження такого типу суспільства та успішної самореалізації в ньому, тобто питання громадянської культури та громадянської компетентності. Компетентність відображає внутрішній бік діяльності суб'єкта, виявляється в успішно реалізованій у діяльності компетенції і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності. За словами О. Пометун, одним з найважливіших завдань сучасного виховання є формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів [1]. У державній Концепції громадянського виховання сказано, що визначальною рисою такої людини має бути

громадянськість, а «громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політико, юридично дієздатною та захищеною». Громадянськість – це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Очевидно, що таке розуміння громадянськості дозволяє визначити її як психологічну рису, характеристику особистості. Проявом сформованої громадянськості особистості виступає її громадянська компетентність.

Громадянську компетентність можна визначити через:

- Здатність орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя;
- Вміння застосовувати процедури й технології захисту власних прав і свобод;
- Свідоме виконання громадянських обов'язків;
- Робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних та колективних рішень з урахуванням інтересів окремих громадян, груп та суспільства в цілому;
- Наслідування загальнолюдських цінностей, використання способів і моделей поведінки, що відповідають чинному законодавству України;
- Готовність до ефективної взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування;
- Здатність нести відповідальність;
- Толерантність та ін.

Визначення громадянських компетентностей є тільки першим питанням для вирішення проблем становлення гідних представників демократичного суспільства. Не менш актуальним видається питання про можливі шляхи формування зазначених компетентностей. Основним фактором становлення, формування і розвитку громадянських компетентностей як соціального явища виступає громадянське суспільство, характер і стан його зрілості, модель його

взаємодії з державою в певних національно-державних умовах. Сучасний розвиток суспільства не мислиться без розвинутого і зрілого громадянського потенціалу, без формування громадянські відповідальної і компетентної особистості, яке відбувається паралельно з демократизацією суспільного життя і становленням інститутів громадянського суспільства [6]. Тут необхідно враховувати кілька факторів: цілеспрямовану політику влади (як центральної так і місцевої) та залучення до цього процесу широких кіл громадськості.

Громадянське виховання – це всеохоплююча категорія, важливе місце у ньому посідає освітня складова, у вигляді громадянської освіти, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості, що передбачає розвиток в особистості здатності усвідомлювати провідні моральні цінності. Сухомлинський В. О. справжню громадянськість бачив у моральній відповідальності за все, що робиться на рідній землі: непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни [2]. Громадянська освіта молодого покоління у всіх країнах є предметом інтересу державних структур, громадських діячів і організацій, фахівців у галузі освіти. Результатом її має стати сформованість у молоді громадянської компетентності як здатності людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [5].

Для реалізації громадянського виховання важливо забезпечити поєднання громадянських знань та вмінь, досвід соціально-політичного життя, громадянські якості, усвідомлення демократичних норм та установок поведінки.

Сьогодні в багатьох європейських країнах до змісту освіти внесено зміни, спричинені обґрунтуванням необхідності визначення, відбору та ґрунтовної ідентифікації набору компетентностей, які є найважливішими, найбільш інтегрованими, ключовими. Українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. Це цілеспрямований процес залучення світового досвіду та створення

національної моделі громадянської освіти. Під компетентністю людини педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [5].

Отже, при формуванні змісту громадянської освіти необхідно дотримуватись:

- особистісно зорієнтованого підходу, за якого у центрі навчально-виховного процесу стоять інтереси особи. За таких умов центральною ідеєю громадянської освіти є поняття невідчужуваних прав людини, а зміст її спрямовується на виховання громадянина демократичного суспільства, патріота України, що прагне вільного вибору і будує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини. Особистісно зорієнтований підхід за формування змісту громадянської освіти передбачає врахування вікових особливостей учнів, розробку кожного конкретного етапу навчання за віковою вертикаллю у взаємопов'язаному контексті всього навчального процесу;

- діяльнісного підходу, який визначає спрямування змісту громадянської освіти на розвиток уявлень і вмінь, що сприяють успішній соціальній активності особистості. Цей підхід реалізується шляхом створення узагальнюючих ситуацій, в яких апробовуються на практиці засвоєні громадянські цінності. Реалізація цього підходу здійснюється шляхом викладення глобальних проблем посередництвом локальних на основі позитивного досвіду участі учнів в окремих громадянських акціях, проектах тощо;

- конкретно-історичного підходу, який вимагає розглядати навчальний зміст в цілому, як історичну категорію, своєрідну модель конкретних вимог суспільства щодо підготовки молоді до життя та діяльності в даному суспільстві на певному етапі його розвитку. Конкретно-історичний

підхід спрямовує зміст громадянської освіти на вирішення найбільш актуальних для даного етапу розвитку українського суспільства завдань.

Список використаних джерел:

1. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. - № 23. – С.18 - 20.
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1987. – 336 с.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 томах / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011.: Том 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.
4. Концепція громадянського виховання. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2000 – №22. – С. 7-20.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. –112 с.
6. Степаненко В. Громадянське суспільство в Україні: проблеми інституціоналізації / В. Степаненко // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 7. – К.: Ін,т соціології НАН України, 2004. – С. 320–341.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Родік Л. В.

*Херсонський державний університет,
старший викладач кафедри історії та
теорії права і держави*

У житті світової спільноти і науковому її осмисленні одним з найбільш значимих, і таких, що відповідають складним процесам міжнародного, міжконфесійного та культурного спілкування народів, є феномен толерантності. Толерантність стала своєрідним велінням часу, стратегії і тактики міжнародних, громадських і міжособистісних відносин. Складнощі та суперечності сучасного світу змушують шукати нові теоретичні та практичні засоби з метою досягнення стійкості і стабільності політичних і соціальних відносин. Значимість толерантності зросла у зв'язку зі збільшенням міжнародних конфліктів, труднощами в реалізації політики мультикультуралізму, нетерпимістю до національних і релігійних відмінностей. Це знаходить своє вираження в крайніх проявах нетерпимості в сучасному світі (ксенофобія, етноцентризм, расизм, релігійний екстремізм і тероризм). У такій ситуації саме толерантність є найважливішою умовою знаходження компромісу і подолання конфліктів. Актуальність принципу толерантності як чинника культури полягає в забезпеченні балансуючого задоволення суперечливих потреб, цінностей, установок соціальних суб'єктів.

У політологічному енциклопедичному словнику толерантність розглядається як «різновид взаємовідносин між різними сторонами, індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за яких сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях» [5, с. 661].

Толерантність становить перший ступінь позитивних взаємовідносин, що утворюють тріаду: толерантність – повага – співробітництво. Для досягнення більшої гармонії в суспільстві й особистого щастя людей необхідне досягнення щоразу вищих позитивних взаємовідносин на всіх рівнях особистого, соціального і політичного життя [4, с. 71].

Взагалі принцип толерантності розглядається як цінність, соціокультурна норма, установка на терпимість до чужих ідей, звичаїв, культур. Розуміння толерантності включає два рівня: терпіння в якості нижчого та терпимість в якості вищого. Остання сприймається як фактор культури, що формує згоду, консенсус у суспільстві, готовність до шанобливого діалогу.

Одним із значущих підходів у соціально-філософському аналізі толерантності є цивілізаційний підхід або принцип мультикультурності. У рамках цього підходу розроблені основні положення сучасної цивілізаційної парадигми, які стосуються вивчення конкретних цивілізаційних типів, що дозволяє визначити співвідношення загального і особливого в цивілізаційному процесі, осмислити можливості взаємодії різних цивілізацій. Прихильники цієї парадигми абсолютизують відмінності, вважаючи, що через утвердження плюралізму досягається єдність. Відмінність представляється як суспільне благо, що заслуговує схвалення, а світ розглядається як культурна і цивілізаційна різноманітність, де кожна культура має свою специфіку.

Інший, соціокультурний підхід дозволяє простежити взаємозв'язок принципу толерантності та інтеграційних процесів у суспільстві. Толерантність як фактор культури дає можливість формуванню соціокультурного поля, створює умови для взаємодії ідей, норм, цінностей, інтересів [3, с. 821]. Норми, цінності в соціальній реальності грають роль фактичних меж соціального життя, по відношенню до яких можлива безліч керованих установок. Функція принципу толерантності в соціетальній системі полягає в забезпеченні балансуючого задоволення суперечливих потреб, цінностей, установок індивідів або соціальних груп.

Бачення соціальної реальності лише як механічного поєднання безлічі несвідомих і незалежних один від одного видів буття – це бачення соціальної реальності через конфлікт. Самосвідомість, самовизначення, самовираження елементів і частин цілого призводить до їх протистояння і протидії, що знаходить вираження в прояві нетерпимості. З вичерпуванням тенденції до диференціації як провідного принципу суспільного розвитку акцент переноситься на інтеграцію. Одним з перших її виразів і є принцип толерантності. Терпимість як соціокультурна норма сприяє не тільки утвердженню ідеї про можливість існування в єдності різноманітних культур, а націлює суб'єктів толерантності на пошук спільного сенсу або спільних цінностей, що сприяють єдності неінтегрованих фрагментів. Пошук загальної ідеї повинен проходити в метасоціальній реальності і полягати в переході від утилітарних до духовних цінностей.

У сучасному соціокультурному просторі феномен толерантності має належати до числа вищих, базових цінностей суспільства. Толерантність як фактор культури володіє величезним інтегративним потенціалом. Будучи катализатором інтегративного процесу в суспільстві, принцип толерантності є цілеспрямованою дією, що сприяє інтеграційному процесу. Використання діалогу різних культур сприяє формуванню толерантності як особистості, так і суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Галицький І. В. Толерантність у культурно-правовому вимірі / І. В. Галицький // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 446-454.
2. Галицький І. В. Формування толерантності у правосвідомості та правовій культурі громадян України / І. В. Галицький // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 2. – С. 16-22.
3. Єльнікова М. М. Міжетнічна толерантність в умовах загальноєвропейської ідентичності [Електронний ресурс] / М. М. Єльнікова

// Гілея: науковий вісник. – 2013. - № 72. – С. 819-824. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2013_72_159.pdf

4. Крук С. Категорія «толерантність» як характеристика соціального життя суспільства [Електронний ресурс] / С. Крук // Молодь і ринок. – 2010. - № 3. – С. 71-75. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mir_2010_3_17.pdf

5. Політологічний енциклопедичний словник. / [упоряд. В. Горбатенко; ред. Ю. Шемшученко, В. Бабкін, В. Горбатенько]. – 2-е вид, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Задорожня Н. О.

*Херсонський державний університет,
доцент кафедри історії та теорії
права і держави*

Задорожня О. В.

*Херсонський державний університет,
старший викладач кафедри історії та
теорії права і держави*

Проголошення незалежності України актуалізувало проблему наукового аналізу формування правової свідомості громадян, яка б відповідала вимогам сучасного демократичного суспільства. Правова свідомість громадян українського суспільства знаходиться ще у стадії її формування як демократичної правової свідомості. Для більшості пострадянських держав характерна євразійська модель розвитку, що акцентує увагу на інтересах держави, нації. Особистість у демократичному суспільстві більше покладається на власні сили і можливості, держава розглядається як «арбітр», що строго охороняє індивідуальну свободу, безпеку, власність своїх громадян і діє у відповідності з вимогами права.

Розглядаючи стан правосвідомості громадян України, треба розуміти, що тут накопичилася низка проблем. Неefективність національної системи захисту прав громадян є істотним «непрямим» індикатором стану громадської доброчесності на загальнонаціональному рівні. Українське суспільство демонструє синдром правового безсилля у захисті своїх законних прав та інтересів перед центральною та місцевою владами. Все це свідчить про те, що сучасна правова правосвідомість українського соціуму суттєво деформована.

Аналіз і узагальнення досвіду наукового дослідження феномена деформації правової свідомості, проведений вітчизняними вченими протягом ХХ століття – на початку ХХІ століття, підводять до висновку про те, що в соціології права дотепер не склалося єдиній теорії цього явища і відсутнє чітке визначення його поняття. Єдині дослідники проблеми лише в одному – в негативному характері деформації правової свідомості громадян України.

Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку. Як справедливо підкреслює Ю. Калиновський, деформації правосвідомості «являють собою викривлення форми та змісту правових настанов, навичок та звичок на інституційному та неінституційному рівнях, що відображається перш за все у діяльності та дискурсивних практиках суб'єктів правовідносин, а також у засобах вирішення конфліктних ситуацій, стереотипізованих серед широких верств населення» [5, с. 218-219]

Під видами деформації правосвідомості можна розуміти способи її прояву, які відрізняються один від одного різним ступенем перекручення компонентів правової свідомості у віддзеркаленні правової дійсності й які в сукупності розкривають суть і зміст цього явища. Можна виділити наступні види деформації правосвідомості: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм (фетишизм), правовий дилетантизм, правову демагогію і «переродження» правосвідомості [4, с. 544-546]. Вони, перш за все, торкаються деформації індивідуальної правосвідомості, що не виключає їх прояву на груповому і суспільному рівнях.

Найм'якішим різновидом деформації правосвідомості є **правовий інфантилізм**. Він виникає або на основі повної відсутності знання про будь-який елемент правової дійсності (тоді можна говорити про «первинну» прогалину у правовій свідомості), або на основі забуття таких знань («вторинна» прогалина). В

сучасному українському суспільстві правовий інфантилізм молоді – досить розповсюджене явище, оскільки недостатня кількість наших громадян має бажання отримати правову інформацію, ознайомитися зі змінами у діючому законодавстві. З іншого боку, у державі ще не склалася струнка система правового виховання, починаючи з дитячого садка та закінчуючи роботою з пенсіонерами.

Другим різновидом деформації правосвідомості є правовий *нігілізм*. Він проявляється в загальному негативно-заперечувальному ставленні до права, закону і нормативного порядку. Мова йде про пониження ролі права суспільством. На думку М. Матузова, правовий нігілізм – це невизнання права як соціальної цінності, що виявляється в негативному ставленні до права, законності, правопорядку, невірі в необхідність права, його можливості, суспільну корисність [7, с. 15.]

М. Требін підкреслює, що правовий нігілізм – це різновид деформації правової свідомості, яка виражається в наявності у носіїв зневажливого, негативного або байдужого ставлення до права і правової дійсності за відсутності наміру здійснення правопорушень. Такий підхід дає можливість виділити важливі ознаки правового нігілізму, дозволяє відрізнити його від інших різновидів деформації правової свідомості, від критики права і від правової демагогії [9, с. 60]. Характерними рисами правового нігілізму виступають: широка поширеність, підкреслено відкритий характер, специфічне регіональне і національне забарвлення, зіткнення і злиття з політичним, державним, економічним, етичним і деякими іншими видами нігілізму [8, с. 249-250].

Також в науковій літературі на рівні особистості виокремлюється нігілізм «низів» та нігілізм «верхів». Нігілізм «низів» – це нігілізм пересічних громадян, який стосується простих форм реалізації права (виконання, дотримання і використання), а нігілізм «верхів» має місце у сфері правотворчості та правозастосування на всіх рівнях суспільного життя [2, с. 106].

Третій вид деформації правосвідомості є правовий ідеалізм (фетишизм) – форма деформації правосвідомості, що виражається в абсолютизації ролі права і правових інститутів у регулюванні суспільних відносин. З такого переконання виходив Платон у своїх мріях про ідеальну державу, розглядаючи її як ідеальне правління кращих і шляхетних, тобто аристократії, де діють гарні закони, а держава піклується про своїх громадян. Але реальне життя спростовує тезу про те, що тільки за допомогою законів можна кардинально змінити ситуацію у суспільстві, особливо, коли належним чином не спрацьовує механізм законодавчої, виконавчої та судової влад. Важливо насамперед мати належні політичні, економічні та організаційні умови, високу правову культуру населення, якісну конституцію і закони. Конституція, закони оформляють реально сформовані суспільні відносини, і сьогодні є актуальними слова класиків, що право не може бути вище, ніж економічний лад і обумовлений ним культурний розвиток суспільства.

Правовий дилетантизм означає вільне поводження з законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права. Особливої небезпеки цей різновид може набути в разі тиражування таких підходів через засоби масової інформації (наприклад, усупереч дії презумпції невинуватості, визнання особи винною у вчиненні злочину до судового рішення).

Правова демагогія передбачає легковажне або свідоме ставлення такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність. Небезпечність правової демагогії полягає в тому, що особа, яка на неї орієнтується, припускає наявність певної цінності права, усвідомлює існування довіри до нього з боку інших і саме тому використовує його для досягнення власних корисливих інтересів, прикриваючи свої наміри розмовами про суспільне благо. Найбільшого поширення такий вид деформації правосвідомості набуває під час проведення виборів або референдумів і

супроводжується використанням широких можливостей засобів масової інформації та реклами впливати на суспільну думку («чорний PR»).

Найнебезпечнішим проявом деформації правової свідомості є феномен її переродження. Під «переродженням» правосвідомості розуміється такий вид її деформації, що виявляється в усвідомленому ігноруванні і запереченні закону і супроводжується наявністю у носіїв наміру на здійснення правопорушень. Правосвідомість, що перероджується, виявляється в різних формах і, перш за все, у вигляді навмисного порушення законів і інших нормативно-правових актів, що супроводжуються здійсненням злочинів та інших правопорушень [5, с. 221]. При всіх істотних відмінностях у рівні злочинності в різних країнах першою й визначальною тенденцією у світі є її абсолютне і відносне зростання у співвідношенні з кількістю населення, показниками економічного розвитку, культури тощо. За даними ООН, якщо сьогодні темпи зростання кількості населення планети складають 1-1,5% щорічно, то злочинність зростає щорічно на 5%. Тому, цілком вірною виглядає думка фахівців, які стверджують, що за останню чверть століття злочинність у світі, розраховуючи на кількість населення, зросла у декілька разів [6, с. 60-67]. Рівень злочинності у суспільстві зростає в умовах економічної кризи, росту безробіття, падіння стандартів життя.

Причини і умови деформації правосвідомості – це ті соціальні явища і процеси об'єктивного і суб'єктивного характеру, які сприяють спотворенню правосвідомості. Дані чинники за своєю природою завжди асоціальні (суперечать інтересам суспільства) і завдають шкоди суспільним відносинам. У сукупності вони утворюють певну систему.

Хоча кожна з відмічених видів деформації правосвідомості має свої специфічні умови, вони мають і загальні для всіх причини. Інфантилізм, нігілізм, фетишизм, дилетантизм, демагогія і переродження розрізняються ступенем деформованості правової свідомості, що визначаються різним об'ємом і інтенсивністю детермінуючих чинників і, що найважливіше, специфічним їх поєднанням. До них відносяться: економічні чинники (спад

виробництва, зниження обсягу промислової і сільськогосподарської продукції, зниження реальної заробітної платні тощо); соціальні процеси (різке розшарування українського суспільства, значна доля тих, хто мешкає за межею бідності тощо); політичні явища (боротьба за владу в центрі та в регіонах, нестабільність політичних інститутів тощо); правові чинники (еволюція української правової системи); чинники суспільного і духовного життя (відсталий світогляд, уявні цінності тощо) [9, с. 61].

Розглянувши причини виникнення різних видів деформації правової свідомості, можна виділити основні шляхи її подолання, серед яких найбільш важливими є: підвищення загальної і правової культури громадян, їх правової і моральної свідомості; вдосконалення законодавства; профілактика правопорушень, і перш за все злочинів; зміцнення законності і правопорядку; захист прав і свобод особи; вдосконалення правової освіти населення; підготовка висококваліфікованих кадрів юристів. Все це потребує розробки напрямків розвитку правосвідомості громадян України. Ганзенко О.О. визначає такі з них: по-перше, через правовий захист і використання позитивних чинників правовиховного впливу. Основними позитивними чинниками формування правової свідомості молоді можуть бути: реальність правового захисту громадянина правоохоронними органами і судом; право на самозахист, гарантоване державою кожній особі; правовий захист сім'ї; загальне та спеціальне утримання в адміністративному і кримінальному праві як фактор формування поваги до приписів держави, правопорядку і правоохоронних органів; інформаційні відносини як чинник правокультурного наповнення інформаційного поля країни і правовиховного впливу на особу; правова освіта учасників педагогічного процесу як перша ланка у формуванні правової свідомості громадян України. По-друге, через протидію негативним чинникам формування правової свідомості особи [1, с. 10-11]. Серед негативних чинників слід назвати: корупцію, тіньову економіку, безробіття; вживання молоддю наркотичних і психотропних речовин; культ насильства та жорстокості на екранах телебачення, у пресі, творах кіно- та відеопродукції [6, с. 100-104]. По-

третє, шляхом цілеспрямованого формування позитивних правових настанов як вирішальних чинників правомірної поведінки молоді. Необхідність формування в особи почуття національної єдності, поваги до співгромадянина як основи індивідуальної правової культури та ін.

Проблема формування правосвідомості молоді в Україні тісно взаємопов'язана з питаннями подальшої трансформації українського суспільства на демократичних засадах. Рівень правової свідомості громадян України, що існує на цей час, потребує значного підвищення і доведення в найближчій перспективі до рівня правової свідомості демократичного суспільства. А це передбачає удосконалення правових норм, практики діяльності юридичних інститутів та правовідносин, законотворчої і правозастосовної діяльності, покращення правового виховання.

Список використаних джерел

1. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2003. – С. 10-11.
2. Ганьба Б. П. Елітарний правовий нігілізм: окреслення визначення, суспільна небезпечність і класифікація / Б. П. Ганьба // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – №6. – С. 106-109.
3. Дзьобань О. П. До питання про місце правового виховання в сучасному українському суспільстві // Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку. – Х., 2007. – С. 66-68.
4. Загальна теорія держави і права [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
5. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: Монографія. – Харків: Право, 2008. – 288 с.

6. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – 498 с..
7. Матузов Н. И. Правовой нигилизм и правовой идеализм. Курс лекцій / Н. И. Матузов. – М.: Наука, 1994. – С. 15.
8. Требін М. П. Правовий нігілізм як українська реальність // Четверта наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 16-17 квітня 2008 року: Матеріали конференції. – Х.: ХУПС, 2008. – С. 249-250.
9. Требін М. П. Правосвідомість громадян України: стан та види деформації / М. П. Требін // Вісник Харківського національного університету. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2009. – Вип. 23. – С. 59-62.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Новікова М.М.

*доцент кафедри історії та теорії права і
держави юридичного факультету
Херсонського державного університету,
кандидат юридичних наук.*

Реалізація права людини на свободу світогляду та віросповідання, передбачене Конституцією України, визначає, на нашу думку, не тільки її волю щодо обрання релігії, а й можливість мати уявлення про існуючі релігії, оскільки відсутність інформації нівелює вибір, позбавляє особу свободи волі щодо вибору власних релігійних уподобань.

Зазначена свобода волі, вважаємо, не можлива без: 1) наявності у людини загальних знань щодо релігій та релігійних організацій; 2) скерованого державою теоретико-методичного забезпечення релігійної освіти незалежно від конфесій. У зв'язку з цим, гарантування державою права на свободу світогляду та віросповідання повинно забезпечуватися за допомогою дієвого правового регулювання, у тому числі й щодо якості та змісту релігійної освіти.

Зрозуміло, що така концепція може викликати заперечення з боку віруючих та релігійних організацій, однак, дану пропозицію слід розуміти як необхідність скеровуючого державного регулювання, спрямованого на усунення психологічного маніпулювання релігійної спрямованості, попередження злочинів на релігійному ґрунті, у тому числі розпалювання релігійної ворожнечі, шахрайств тощо.

На сьогоднішній день правове регулювання релігійної освіти в Україні нормативно забезпечується на двох рівнях – міжнародному та національному. Міжнародне регулювання носить у своїй більшості рекомендаційний характер та представлено Загальною декларацією прав людини, яка у ст. 18 визначає право людини на свободу релігії, що включає право змінювати свою релігію чи переконання і свободу сповідувати свою релігію чи переконання як

одноособово, так і спільно з іншими, публічним або приватним чином у вченні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних порядків [1]. Зазначена думка має своє закріплення й у ст. 9 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 1 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань тощо. У зазначеному контексті слід відмітити й рекомендацію Ради Європи 1396 «Релігія та демократія», яка пропонує критично осмислити шкалу цінностей, щоб погодити етику і демократію, обґрунтувати схожість релігій на підставі оцінки їх історичного розвитку, вивчати філософію і історію релігій, розширити навчальну програму релігійних навчальних закладів шляхом запровадження курсів прав людини, філософії, історії тощо [2].

Правове регулювання релігійної освіти в Україні здійснюється на засадах ст. 35 Конституції України та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Однак наявність окремих елементів механізму правового регулювання (а саме норм та нормативно-правових актів) ще не свідчить про його дієвість, оскільки саме реалізація правовідносин може й не відбуватися. Як зазначає О. В. Панасенко, регулювання релігійної освіти є надзвичайно складним завданням не тільки через делікатність об'єкту регулювання, але й через значущість та велику кількість соціальних інститутів, які воно охоплює – церква, держава, сім'я [3, с. 66]. Вважаємо, що формування національного законодавства стосовно регулювання релігійної освіти є неоднозначним, оскільки окрім прагнення формування демократичного суспільства, основою якого є духовно розвинута, вільна, самодостатня особистість, існують культурні, релігійні, історичні фактори, які не тільки не сприяють розвитку цього питання, а й гальмують його, відбиваючи інтереси окремих груп населення згуртованих за релігійними уподобаннями.

Не слід залишати осторонь і питання розуміння сутності релігійної освіти, отримання якої, відповідно до діючого законодавства, здійснюється у релігійних навчальних закладах (ст. 11 Закону України «Про свободу совісті та

релігійні організації»). Однак, вважаємо за необхідне погодитися із науковими поглядами, стосовно того, що сутність релігійної освіти є набагато ширшою і включає в себе окрім підготовки служителів релігійних культів всі інші знання щодо релігії, тобто релігійна освіта – це будь-яка освіта, пов'язана з отриманням знань про релігію [4]. У цьому ключі слід звернути увагу й на некоректність намагання деяких політиків «загнати» релігійну освіту у сферу діяльності виключно релігійних організацій, оскільки це може призвести до формування дистанції та напруженості між ними та рештою суспільства [3, с. 70].

Саме такі погляди відповідають, на нашу думку, особливостям сьогодення. Окремі науковці також здійснюють поділ релігійної освіти на конфесійну та не конфесійну підкреслюючи тим самим суб'єкт її розповсюдження. Не спростовуючи цього поділу, вважаємо, що зазначені суспільні відносини поділяються на групи, що потребують більш детального правового регулювання, зокрема:

- 1) надання релігійної освіти у духовних навчальних закладах, що спрямована на підготовку служителів релігійних культів;
- 2) надання релігійної освіти та розповсюдження духовних практик релігійними організаціями серед населення;
- 3) розробка державних стандартів релігієзнавчої освіти у середніх та вищих навчальних закладах.

Якщо перша група правовідносин вже більш менш забезпечена засобами правового регулювання, то останні дві не тільки їх не мають, але й не можуть отримати через наявність протилежних концепцій, причіниками яких виступають як науковці так і практики. Наприклад, викладання основ релігії у школі.

Таким чином, характеризуючи необхідність правового регулювання окреслених суспільних відносин слід відмітити необхідність його розвитку на засадах нейтральності та об'єктивності як це запропоновано у коментарях (1993) № 22 (48) до ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні

права (1966) Комітету ООН з прав людини. Саме дотримання цих двох основних принципів дасть можливість прийти до консенсусного сприйняття ролі релігійної освіти в Україні, визначити її зміст та місце у формуванні високодуховної особи, яка з повагою відноситься не тільки до свого, а й чужого права на свободу світогляду та віросповідання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини, прийнята 10.12.1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія», прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27.01.1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43865>
3. Панасенко О.В. Державно-політичні аспекти регулювання релігійної освіти/ О.В. Панасенко // Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Право. – 2011. - № 1. – С. 66-70.
4. Пархоменко Н. Перспектива розвитку релігійної освіти в школах України / Н. Пархоменко, В. Хромець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/25915-perspektiva-rozvitku-religijnoyi-osviti-v-shkolax-ukrayini.html>

ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ

Чабан Наталя Іванівна
*кафедра мовної освіти,
Херсонський державний
університет,
кандидат педагогічних наук,
доцент*

Розвиток сучасного суспільства характеризується інтенсивними інтегративними процесами у сфері професійної освіти. Тому в Україні набуває поширення процес залучення іноземних студентів до набуття вищої освіти у вітчизняних навчальних закладах. Головним засобом комунікації іноземних громадян у закладах професійної освіти виступає українська мова.

Теорією та методикою викладання української мови як іноземної (П. С. Вовк, Р. М. Кривко, Т. М. Крик, Н. О. Лисенко, В. В. Радченко, Е. І. Світлична, Т. П. Цапко) передбачено формування чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності студентів — слухання, говоріння, читання та письма. Для досягнення означених цілей перевага надається, по-перше, практичній орієнтації занять з використанням численних вправ у спілкуванні. По-друге, оволодіння мовленнєвою діяльністю вимагає створення комунікативної атмосфери, починаючи з повідомлення викладачем завдань і закінчуючи підсумком заняття. По-третє, акцент робиться на комплексному вивченні української мови у взаємозв'язку всіх її розділів — фонетичного, лексичного, граматичного. По-четверте, важливою ланкою у викладанні української мови студентам-іноземцям є використання на заняттях культурознавчого матеріалу, який дозволяє ознайомити юнаків та дівчат з українською культурою, творчістю, звичаями, традиціями тощо [1; 3].

Вивчення робіт О.В. Палки, І.Р. Процик, Б.М. Сокола, Н.І. Станкевич з питань викладання української мови показало, що досить ефективним способом

залучення іноземних студентів до незнайомого культурного середовища є читання вдало підібраних текстів із художньої літератури. Спеціально підібрані літературні тексти створюють підґрунтя для реалізації основних задач навчання української мови студентів-іноземців: підтримка і розширення інтересу до української мови, якою створена багатюща художня література; вивчення досягнень філологічної науки, передусім фонетики, стилістики і лінгвістики тексту; можливість оцінити художню своєрідність та милозвучність української мови; наближення до розуміння менталітету й духовних цінностей українців; залучення до мовної картини світу носіїв мови, яку вони вивчають.

На матеріалі цих досліджень розкрито особливості роботи з художнім текстом в аудиторії іноземних студентів на початковому етапі вивчення української мови. Фахівці підкреслюють пріоритетну роль фонетики у формуванні на цьому етапі усного українського мовлення студентів-іноземців. Оскільки в усному мовленні мовні значення виражаються за допомогою звуків, то важливою умовою оволодіння українською мовою є: опанування основ її фонетичної системи, усвідомлення фонетичних особливостей українського мовлення, розуміння його фонетичної (звукової) організації, милозвучності, естетичності звукового ладу [4-7].

Досвід навчання іноземних студентів фонетиці української мови, що викладається у Херсонському державному університеті, свідчить про ефективність використання на заняттях поетичних творів вітчизняних письменників. Яскравим прикладом таких творів може бути, зокрема, поезія М.Ф. Чернявського, значний період творчої діяльності якого пов'язаний з Херсонщиною. Письменник переїхав до Херсона 1903 року, де працював на різних посадах у губернському земстві до 1917 р. Він не залишився байдужим до культурного життя міста: приєднався до місцевого літературного гуртка, куди входили А. Грабенко, Л. Василевська (Дніпрова Чайка), Г. Коваленко-Коломацький; брав участь у створенні в місті автокефальної церкви; видав два літературні альманахи («З потоку життя», «Перша ластівка»); виступив одним з організаторів культурно-просвітницького товариства «Українська хата»;

започаткував видання «Вісника товариства «Українська хата» в Херсоні».

Після Лютневої революції 1917 р. М. Чернявський викладав у навчальних закладах Херсона: учительській семінарії, комерційному училищі, сільськогосподарському та кооперативному технікумах, соціально-економічні та технічні профшколах, Інституті народної освіти (згодом — Педагогічний інститут ім. Н.К. Крупської). Цей життєвий період був особливо плідним для письменника, лише у 1920 р. в Херсоні було видано поетичну збірку «Молодість» у трьох книгах, 3 прозові та 2 книги мемуарів [2].

Мова віршованих творів М.Ф. Чернявського відрізняється стильовою простотою та зрозумілістю, що відповідає вимогам мовної доступності для сприйняття художнього матеріалу і дозволяє співвіднести тексти з рівнем мовної компетенції іноземних студентів. Вірші письменника позначено тісним зв'язком із народним фольклором, їм притаманна образність, музикальність, пісенність, барвистість, легкий стиль віршування. Микола Чернявський розумів і підносив роль рідної мови, як «життя духовного основу», відзначав силу і красу рідного слова [8, 73]:

Ні, не умре ніколи мова,
Якою син співає твій,
Якою люд скликав Підкова,
Богдан славетний і Палій,
Якого Січ буйна пишала,
Якого наш Кобзар співав...

Необхідно підкреслити пізнавально-виховні цінності віршів М. Чернявського, які створено в руслі неоромантичних тенденцій. Поетичні твори письменника спроможні задовольнити інтерес іноземців до української цивілізації, оскільки знайомлять читача з українським суспільством, описують історичні події у розвитку української держави, розповідають про духовний світ української людини, розкривають український спосіб життя, зачіпають найважливіші проблеми моралі й гуманізму. Особливо це стосується історичної тематики, художнього зображення подій, присвячених минулому України:

козаччині, хмельниччині, визвольній війні тощо. Це такі поетичні твори як «Козаки», «В огні повстання», «Кримські гості», «Скеля», «Батуринські руїни», «Богданова інтродукція», «Богданова слава», «Князь Дорошенко» [2; 8].

Наведені характеристики роблять поетичні твори М. Чернявського придатними для використання на заняттях з фонетики у процесі вивчення української мови іноземними студентами. Різноманітність конкретного змісту віршів сприяє активізації лексичного запасу іноземних читачів і розширенню їх мовленнєвої практики, а також створює текстову базу для різноманітних навчальних вправ.

У процесі навчання іноземних студентів фонетиці української мови нами запропоновано чотири групи навчальних завдань. Перша група завдань стосувалася читання художніх текстів, що сприяє формуванню фонетичної виразності мовлення іноземних студентів. Ритмізована мова віршів дає змогу відчувати звуковий склад строфи, легше запам'ятовувати нові слова й окремі звороти.

Відповідно до змісту курсу української мови для іноземних студентів тематика початкового фонетико-граматичного мінімуму супроводжується лексичними темами, що дозволяють швидше адаптуватись в іншомовному соціальному середовищі. Лексичні теми стосуються національних особливостей мови українського народу; знайомства, формул мовної поведінки; зовнішності, характеру, емоцій, почуттів людини; пір року, календаря, погоди, клімату; виміру часу, робочого дня та його розпорядку; навчальних закладів України, університету, бібліотеки, гуртожитку, подорожі містом; історії культури України. З урахуванням означеної тематики серед доступних для виразного читання віршів М.Ф. Чернявського відібрано такі, як «Рідний край», «Як гарно влітку на Вкраїні...», «Сніг падає з неба... Легкими листами...», «Розпустились верби...», «Весняний випал», «Гроза», «Степ», «Степ і степ, один без краю...», «Орел», «О, як хотів би я тебе вітати, море...», «Мов хвилі в морі, повлягались...», «На південь, до моря, я линув душею...», «В'ється чайка срібнокрила...», «Україні (Три сонети)», «Слов'янський заповіт», «Народ»,

«Учора день і день сьогодні» [8].

У процесі виразного читання віршів ставились вимоги чіткого вимовляння звуків, дотримання рухливості наголосу, акцентування на естетичності та милозвучності звукового ладу. Наприклад, студентам-іноземцям пропонувалось прочитати вірш «Рідний край» [8, 48]:

У всіх людей одна святиня,
куди не глянь, де не спитай,
рідніша їм своя пустиня,
аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
а нас, людей, без батьківщини.

Після цього зверталась увага на перші літери кожного рядка, які утворюють назву країни, де вони навчаються.

Друга група завдань практикувалась паралельно із першою і передбачала відтворення звукової форми окремих слів за їх графічною (літерною) моделлю з дотриманням орфоепічних норм. Щоб відтворити звукову форму, дивлячись на букви, якими слово написано, студенти змушені розрізняти звукову структуру слів. Оскільки у попередньому завданні вони чули й читали всі звуки в словах вірша, то в другому завданні приступали до аналізу звукового складу окремих слів. Ця робота супроводжувалась допомогою з боку викладача, який здійснював якісну характеристику звукового значення букв у кожному конкретному вияві складного звучання.

Зокрема, після прочитання вірша «Учора день і день сьогодні» [8, 94]:

Учора день і день сьогодні.
Учора — сонце і тепло,
На землю небо клало сходні
І весну нам по них вело.
Сьогодні — мряка, дощ і сльота,
В сирих домах лежить земля.

Неначе поминки скорбота

По щасті втраченім справля.

Необхідно було пояснити вимову наголошених і ненаголошених голосних звуків [o], [y], [a], [i], [e], [и], нескладового [Ў], приголосних звуків [б], [п], [в], [м], [ф] в кінці слова або складу у звуковій формі слів: учора, сьогодні, сонце, тепло, весну, вело, лежить, земля, неначе, поминки, скорбота, втраченім, справля.

У процесі виконання третьої групи завдань ставилась вимога переказу тексту вірша, насиченого порівняннями, метафорами, образними висловами. Так у згаданому вірші «Учора день і день сьогодні» студенти мушили після переказу пояснити метафори «На землю небо клало сходні І весну нам по них вело... В сирих домах лежить земля» і порівняння «Неначе поминки скорбота По щасті втраченім справля». Така робота сприяє засвоєнню прийомів посилення фонетичної виразності мовлення, набуттю умінь користуватися цими засобами виразності.

Четверту групу завдань присвячено звуковому аналізу усного висловлювання. Аналіз віршованих рядків здійснювався за певним порядком: досягнення правильного вимовляння звуків у словах; акцентуація кожного звуку в складних словах; називання послідовно звуків у словах і визначення їх кількості; характеристика кожного звуку (голосного, приголосного, голосного наголошеного — ненаголошеного, приголосного твердого — м'якого, парного — непарного, глухого — дзвінкого).

Виконуючи такий аналіз, студенти на прикладі тієї ж поезії «Учора день і день сьогодні», насамперед вимовляли слова: учора, сьогодні, сонце, тепло, весну, вело, лежить, земля, неначе, поминки, скорбота, втраченім, справля. Вслухалися у вимову і називали послідовно звуки, що входять до їх складу, потім характеризували голосні (наголошений чи ненаголошений), приголосні (м'який чи твердий, дзвінкий чи глухий). Особлива увага зверталась на вимову неприємного для слуху скупчення звуків, наприклад невдалому збігові приголосних у звукосполученнях «в сирих, втраченім справля». Аналізувалося

також чергування у // в, і // й, з // зі // із // ізо, -ся // -сь.

У процесі такого аналізу створювались сприятливі можливості для пізнання звукового розмаїття української мови, її багатства, що за умови вмілого використання рими у поетичних творах досягає надзвичайно сильних евфонічних ефектів.

За результатами написання статті можна зробити такі висновки:

1. Педагогічною теорією та практикою доведено важливість фонетичної підготовки у формуванні в іноземних студентів умінь читати, говорити й писати українською мовою. Встановлено, що опануванню основ фонетичної системи значною мірою сприяє використання поетичних текстів. Спеціально дібрані вірші створюють підґрунтя для розуміння іноземними студентами звукової організації, милозвучності, естетичного звукового ладу української мови, розширюють можливості користуватися мовними формами в певному соціолінгвістичному контексті.

2. Результати вивчення творчості М.Ф. Чернявського виявили спроможність його поезій задовольнити інтерес іноземців до української культури, оскільки знайомлять читача з історією та традиціями української держави, розповідають про духовний світ української людини, зачіпають найважливіші проблеми моралі й гуманізму. Поезія М.Ф. Чернявського вирізняється нескладним для сприйняття стилем віршування та особливою милозвучністю, що робить її придатною для використання на заняттях з фонетики у процесі вивчення української мови іноземними студентами.

3. Досвід навчання іноземних студентів фонетиці української мови у Херсонському державному університеті довів ефективність використання поетичних творів М.Ф. Чернявського послідовно у чотирьох групах навчальних завдань. побудованих на основі читання віршів, відтворення звукової форми окремих слів з наступним аналізом їх звукового складу, переказу текстів віршів та виявлення в них порівнянь, метафор, образних висловів, а також аналізу віршованих рядків за певним порядком з метою пізнання звукового розмаїття української мови, її багатства, фонетичних особливостей поетичної рими.

Література:

1. Вовк П.С. Українська мова для іноземних студентів: Навч. посіб. / П.С. Вовк, В.В. Радченко, Т.М. Крик. – К.: Вища шк., 2007. – 215 с.
2. Голобородько Я.Ю. Духовні пріоритети Миколи Чернявського // Хронологія слова: письменники українського півдня / Я. Голобородько. – Херсон, 2001. – С. 27-57.
3. Лисенко Н.О. Українська мова для іноземних студентів: Навч. посіб. / Н.О. Лисенко, Р.М. Кривко, Є.І. Світлична, Т.П. Цапко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 240 с.
4. Палка О.В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Олександра Володимирівна Палка; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 234 с.
5. Процик І. Художні твори як навчальні тексти для читання на заняттях із чужоземцями та система вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності (на матеріалі новели «Дитинство» з роману Юрія Яновського «Вершники») / Ірина Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 5. – С. 61-70.
6. Сокіл Б. До питання відбору навчального матеріалу для студентів-чужоземців на основному етапі навчання / Богдан Сокіл // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 4. – С.145-148.
7. Станкевич Н. Навчально-мовленнєва ситуація у діалогічному мовленні: стратегія моделювання / Ніна Станкевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 5. – С. 53-60.
8. Чернявський М. Поезії / Упоряд., вступ. ст., приміт. О.Бабишкіна. – К.: Рад. письменник, 1959. – 477 с.

РЕЛІГІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В РОСІЇ ТА УКРАЇНІ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Галіченко М. В.

*Викладач кафедри філософії та
соціально-гуманітарних наук
Херсонського державного
університету*

Вивчення релігійних орієнтацій молоді належить до актуальних проблем сучасної соціології релігії. У Європі дослідження релігійності молоді було розпочато на початку 1980-х років. У 1981 році започатковано вивчення релігійності різних поколінь у десяти західноєвропейських країнах, а з 1991 року такі дослідження охопили більшість центрально- та східноєвропейських суспільств. Поступово європейські дослідження трансформувались у Програму світових цінностей (World Values Program), що охоплює вже весь світ [6, с. 18]. Найбільш вагомими здобутками багаторічних досліджень у Бразилії, Польщі, Іспанії, США, Японії та країнах Скандинавії були оприлюднені на XXVII конференції Міжнародного товариства соціологів релігії “Релігія і покоління”, що проходила у Турині (Італія) у 2003 році. Конференція мала на меті окреслити найбільш загальні тенденції розвитку релігії у світі. Одним з найважливіших підсумків конференції стало підтвердження особливого статусу європейського континенту у світових релігійних процесах, а також з’ясування неоднорідності у розвитку окремих регіонів Європи. Таким чином на сучасному етапі розвитку соціології релігії перевага надається компаративістським дослідженням, котрі охоплюють окремі регіони світу або ж країни. Зважаючи на спільне перебування Росії та України у складі Радянського Союзу, котрий переважно проводив антирелігійну політику; необхідність розбудови державно-церковних відносин, що ґрунтуються на відокремленні церкви та освіти; необхідності забезпечення права на свободу совісті, з’являється можливість порівняння релігійних орієнтацій студентської молоді цих країн.

Починаючи, з 1991 року, коли було ухвалено Закон “Про свободу совісті та релігійних організацій”, в Україні постійно проводяться соціологічні дослідження, метою яких є вивчення релігійності українського суспільства. Серед українських науковців, які займаються відповідними проблемами варто відзначити: А. Колодного, Л. Филипович, О. Недавно, В. Єленського, Н. Гаврілову, Н. Дудар [1, 3, 4, 5, 6, 11]. Поруч з загальнонаціональними дослідженнями останнім часом поживалась робота стосовно вивчення релігійного життя окремих регіонів України. Необхідність вивчення релігійних орієнтацій студентської молоді на Херсонщині зумовила проведення відповідних досліджень кафедрою філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету. Вперше таке дослідження було проведено у 2000-2001 роках. Отримані результати дозволили окреслити наявну ситуацію в області та спрогнозувати тенденції на майбутнє [10, с. 94]. З метою перевірки результатів дослідження 2000-2001 років, а також з метою фіксації змін, які відбулися у релігійних орієнтаціях студентської молоді Херсонщини, в 2006, 2011 та 2014 році викладачі кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету провели низку нових досліджень [7, 8, 9]. У 2014 році було опитано 656 респондентів, які представляють міста, села та селища міського типу Херсонської області [7].

Теоретичною основою проведеного дослідження є роботи представників феноменологічного напрямку сучасної соціології релігії П. Бергера та Т. Лукмана. Зокрема, П. Бергер переконаний, що інститути офіційної релігії перебувають у кризі. На перший план висувається внутрішньо неформалізована віра особи. Саме вона дозволяє людині відродити справжню віру та відшукати шлях до Бога в умовах секуляризованого світу. Людина, на його думку, передусім звертається до власного релігійного досвіду, а не зважає на вчення церкви. Т. Лукман також переконаний, що секуляризований світ змушує людину творити свою персональну релігію, яка постає синтезом кількох, іноді навіть протилежних віровчень. Соціологічні дослідження проведені кафедрою

філософії та соціально гуманітарних наук ХДУ підтверджують основні положення соціології релігії П. Бергера та Т. Лумана.

У Росії на регіональному рівні релігійні орієнтації студентської молоді тривалий час досліджує Володимирський державний університет ім. О. Г. та М. Г. Столетових. У 2013 році науковцями цього університету було опитано 808 респондентів, а у 2014 – 852 [2].

У результаті проведеного дослідження було також зафіксовано кризу традиційної релігійності, котра пов'язана з пасивною участю у житті церкви. Для більшості респондентів характерним є персональне сприйняття релігійних норм, яке певним чином ґрунтується на особистих або колективних проявах “народної релігії”, що суттєво відрізняється від віровчення офіційної церкви, а іноді і прямо суперечить йому [2, с. 45]. Російські дослідники дотримуються розуміння релігії як відношення людини до сакрального, таємного, тобто релігія відображає таємницю буття людини у світі (Т. Луман).

Порівняльний аналіз отриманих результатів дослідження релігійних орієнтацій студентської молоді Херсонського державного та Володимирського державного університетів дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, на думку більшості херсонських студентів, релігія потрібна сучасній людині. З цим погодились 76,2%. 12,2% – вважають що релігія не потрібна сучасній людині. 11,6 % – не мають відповіді на це питання. Серед володимирських студентів 20,7% – не змогли відповісти на це питання. Близько 3% переконанні у тому, що релігія не потрібна сучасній людині. Таким чином можна стверджувати, що переважна більшість сучасних студентів впевнена в необхідності релігії. Окрім того обидва дослідження підтвердили, що жінки є більш релігійними за чоловіків.

Потрібна	76,2 %	60 %	82,3 %
Не потрібна	12,2 %	24,4 %	7,5 %
Не знаю	11,6 %	15,6 %	10,2 %
	Всього:	Чоловіки	Жінки

По-друге, серед студентів ХДУ та ВлДУ спостерігається зменшення кількості віруючих людей. Так серед херсонських студентів віруючими є 28,8 %, а серед володимирських – 30,9 %. Швидше віруючими, ніж не віруючими є 47 % херсонських та 29,4 % володимирських студентів. Не віруючих 7,3 % серед херсонських студентів та 9,1 % серед володимирських [2, с. 50].

Віруючий	28,8 %	15,6 %	32,8 %
Швидше віруючий, ніж невіруючий	47 %	37,8 %	50,4 %
Швидше невіруючий, ніж віруючий	11,6 %	22,2 %	7,6 %
Невіруючий	7,3 %	8,9 %	6,7 %
Атеїст	5,3 %	15,5 %	2,5 %
	Всього:	чоловіки	Жінки

По-третє, стосовно віросповідної ідентифікації існує значна відмінність в отриманих результатах. Так 90 % із загального числа опитаних херсонських студентів вважають себе православними. Серед володимирських студентів цей показник складає лише 56,9 % [2, с. 52]. Хоча зазначені результати дозволяють наголосити на домінуючому становищі православної церкви, проте рівень участі студентів у активному церковному житті підтверджує швидше культурну, ніж релігійну ідентифікацію “православний”.

З метою виявлення ступеня релігійності респондентів пропонувалося відповісти на два питання “Як часто ви відвідуєте церкву?” та “Як часто Ви читаєте релігійну літературу?”. Наводимо таблицю результатів відповідей студентів ХДУ по першому питанню:

На свята	63,5 %	48,9 %	66,7 %
За потреби	21,3 %	22,2 %	20 %
Ніколи	15,2 %	28,9 %	13,3 %
	Всього:	Чоловіки	жінки

Серед студентів ВлДУ 41,4 % іноді відвідують церкву, 47,5 % не відвідують ніколи, а 11,1 % постійно відвідують храми [2, с. 60]. Таким чином кількість православних не збігається з активними віруючими, котрі беруть участь у що недільних богослужіннях.

Лише 11 % херсонських студентів постійно читають релігійну літературу, а 23,8 % не читають взагалі. Стосовно студентів ВлДУ подібне опитування не проводилось.

Отже, можна зробити наголосити на тому, що рівень релігійності студентської молоді залишається досить високим. Проте релігія продовжує лишатися особистою справою віруючого, його власним вибором, який мало пов'язаний з діяльністю офіційних релігійних інституцій.

Кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук ХДУ вважає за необхідне продовжувати й надалі подібні дослідження, вдосконалюючи соціологічний інструментарій та розширюючи географію компаративістських досліджень.

Література:

1. Академічне релігієзнавство : Підручник для вузів / За ред. А. М. Колодного. – К. : Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Аринин Е. И. Религиозность студентов и абитуриентов ВЛГУ (2013-2014) / Е. И. Аринин, Д. И. Петросян. // Религия, образование и религиозность во Владимирском регионе : Монография / под ред. д-ра. филос. наук, проф. Е. И. Аринина ; Владим. гос. ун-т. им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2014. – С. 42–76.
3. Гаврилова Н. Молодіжна релігійна свідомість в контексті соціокультурних змін ХХІ століття / Н. Гаврілова. // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відп. ред. – д. філос. н. Л. Филипович. – К., 2009. – С. 138-144.
4. Дудар Н. Релігійність українського суспільства : останні дослідження / // Людина і світ. – 2003. – № 1. – С. 8–13.

5. Єленський В. Є. Релігія. Церква. Молодь. / В. Є. Єленський, В. П. Перебенесюк. – К. : АЛД, 1996. – 160 с.
6. Єленський В. Релігія і покоління / В. Єленський. // Людина і світ. – 2003. – № 7. – С. 18–21.
7. Недзельський К. К. Релігійні орієнтації студентів Херсонського державного університету / Недзельський К. К., Поліщук І. Є., Гришанов І. В., Галіченко М. В. // Науковий вісник ХДУ. Серія: Соціологія. – 2015. – № 2. – С. 32–41.
8. Недзельський К. К. Релігійні орієнтації студентської молоді Херсонщини / К. К. Недзельський, І. Є. Поліщук, М. В. Галіченко. // Південний архів. Історичні науки : Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 26. – С. 280–292.
9. Поліщук І. Є. Релігійність студентської молоді на Херсонщині / Поліщук І. Є., Галіченко М. В. // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 59. – С. 372–379.
10. Поліщук І. Є. Сучасна релігійна ситуація та релігійні орієнтації студентської молоді / І. Є. Поліщук. // Південний архів : Зб. наук. праць : Іст. науки. – 2001. – Вип. 7. – С. 92–96.
11. Филипович Л. О. Нові релігійні течії в Україні: загальні закономірності та регіональні особливості / Л. О. Филипович. // Південний архів : Зб. наук. праць : Іст. науки. – 2003. – Вип. 11. – С. 67–77.

**«ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ВОРОГИ» К. ПОППЕРА:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗДОБУТКИ ТА ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Поліщук І. Є.

*к. філософ. наук, доцент кафедри
філософії
та соціально-гуманітарних наук
Херсонського державного
університету*

Карл Поппер – добре відомий філософській і науковій спільноті мислитель ХХ століття, теоретична спадщина якою присвячена методологічним проблемам науки. Вироблена автором концепція критичною раціоналізму була застосована ним для дослідження соціально-філософських теорій минулого. Не дивує той факт, що талановиті теоретичні розробки нерідко підпадають під гостру критику, як конкретно і те, що філософія К. Поппера знайшла неоднозначні оцінки інтелектуальних верств сучасного суспільства. Неодноразово чинилися спроби звинуватити філософа в надмірному теоретизуванні, значній абстрагованості думок, відсутності певного практицизму, але при уважному читанні його ґрунтовної двохтомної праці «Відкрите суспільство та його вороги» виявляється ціла низка важливих ідей та висновків, які мають не тільки теоретичне значення. Ці ідеї та пропозиції повинні бути сприйняті та глибоко усвідомлені в першу чергу інтелектуальною елітою – вченими, політиками, юристами, менеджерами, педагогами та сприяти підвищенню рівня їх моральної та політичної свідомості, яка має реалізовуватись в процесах побудови по-справжньому відкритого суспільства егалітарного зразку.

Мета даної статті – розглянути деякі важливі авторські думки, з'ясувати їх теоретичну цінність для вітчизняних дослідників і практичну спроможність у навчанні та вихованні української молоді. Насамперед є потреба акцентувати

увагу на критиці К. Поппером тоталітарних ідей, що містяться в концепціях видатних філософів минулого. Перш ніж виявити їх зміст та можливості негативного впливу на суспільство та людину, слід пригадати той факт, що деякі ґрунтовні філософські вчення є вкрай складними, внутрішньо суперечливими, зокрема такими, що будують суспільні теорії на засадах холізму і провіденціалізму. Тому зрозуміло, що логічно і гармонійно побудовані філософські системи (точніше навіть конструкції) Платона, Гегеля, Маркса, К. Поппер вважає історичистськими, тобто такими, що обґрунтовують на існуванні суто об'єктивних законів історичного розвитку (за принципами жорсткого детермінізму лапласівського зразку), формують і навіть пророкують безальтернативні майбутні стани суспільства. В першу чергу критиці підлягають два найсуттєвіших різновиди історичизму – філософія расизму (або фашизму) та марксизму. Саме вони заважають процесу демократичної суспільної реконструкції, тобто поступової соціальної інженерії, що протидіє утопічним проектам і передбаченням.

Цікавим є те, що принципи відкритого суспільства, зокрема можливого керованого впливу на суспільні сфери та структури (зادля формування громадянського суспільства, яке базується на ліберальних цінностях, розвитку демократичних прав і свобод громадян) були сформовані відразу після Другої світової війни, тобто задовго до появи синергетики – теорії самоорганізації. (Як відомо ця теорія наголошує на тому, що суспільство як і світ у цілому, в точці біфуркації отримує можливості рухатися за різними сценаріями). К. Поппер зазначає: «...всеохопні історичні передбачення перебувають цілком за межами наукового методу. Майбутнє залежить від нас самих, а ми незалежні від будь-якої історичної необхідності [3, с. 15]. Тут ми бачимо блискучу дію інтелектуальної інтуїції видатного філософа. Безумовно, даний висновок потребує деякого корегування, оскільки межі, в рамках яких будуть здійснюватись ті чи інші непередбачувані події, можуть підлягати певному передбаченню [5, с. 61]. Це передбачення звісно, не є пророкуванням, вірогідність його реалізації не є стовідсотковою.

Як фундатор принципу критичного раціоналізму, що спроможний впливати на суспільні явища та процеси, К. Поппер вважає за необхідне враховувати також ірраціональні прояви мислення людини, тим самим відстоюючи думку щодо варіативності цілепокладань та їх реалізацій в діяльності. Це є свідченням прихильності філософа до поміркованого індивідуалізму. Подібне розуміння мисленнєвого процесу дозволяє критично поставитись до тих новоєвропейських філософських підходів, що висувають на перший план ідею авторитету, який тільки і призводить до достовірного знання. Таке суто раціональне мислення дає підстави для різних форм авторитаризму і навіть фанатизму. Деякі очевидні істини нерідко перетворюються в ідеологеми і деспотично, а часом і цинічно запроваджуються в свідомість людей [2, с. 36]. Звісно, звернення до авторитету може сприяти формуванню солідарності. Якщо погодження людей в якомусь питанні досягається в результаті обміну думок, солідарність нічого негативного в собі не містить. Однак однодумство, що викуване в результаті модної сьогодні силової політики співтовариства і солідарності, лякає: бо якщо співтовариство і солідарність набудуть значної сили, вони можуть стати перепорою як свободи мислення, так і зростанню знання [1, с. 15]. К. Поппер попереджав про небезпеку такої єдності та однастайності в некритичному прийнятті рішень.

Далі зазначимо, що суттєве критичне зауваження К. Поппера до соціальних філософів полягає у тому, що вони прагнуть розглядати речі з вищого рівня і тому «убачають в індивіді пішак, дрібну деталь в загальному механізмі розвитку людства» [3, с. 21]. Така спекулятивна думка нівелює роль індивіда (особистості) в історичному процесі.

Оскільки філософ не розглядав будь-яку соціальну систему як мету в собі, він відзначав, що вона має бути насамперед засобом досягнення справжньої свободи, повинна існувати задля розвитку особистості. Це не означає антагонізму особистісних та державних інтересів. Громадянин повинен пильнувати за державою, повинен бути здатним врівноважувати державну владу посередництвом засобів громадянського контролю, тобто бути відповідальним

за те, що діється в соціумі. Тому основна негативна дія історичистської метафізики, як вважає філософ, це те, що вона здатна звільнити людину від тягаря цієї відповідальності. «Коли знаєш, що події неминуче стануться незалежно від твої зусиль, то з чистою душею можеш припинити боротьбу проти них»[3, с. 17]. К. Поппер акцентує питання відповідальності насамперед за ті дії, що впливають на інших людей. Ця думка має глибокий моральний зміст.

Звісно, індивід має глибоко усвідомлювати відмінність між «антихристичними» та анархістськими діями, а для цього розуміти сутнісні особливості соціальних закономірностей, взаємодій, міжособистісних стосунків, а також такого рівня самореалізації людини як свобода. Пригадуючи тезу Ф. Енгельса про те, що свобода є пізнання необхідності, К. Поппер зазначає: «... хіба ті, хто діє під тиском добре відомих детермінантів, скажімо, політичної тиранії, зробилися вільними завдяки своєму знанню? Лише Гегель міг розповідати нам такі байки... Самоаналіз не є замісником практичних дій, що необхідні для заснування демократичних інститутів, які тільки й можуть гарантувати нам свободу критичної думки й прогрес науки» [3, с. 241]. Соціальні інститути, що мають захищати свободу критики, свободу думки, а відтак – свободу людини, вкрай необхідні для суспільства. Раціоналізм «вводить певний моральний обов'язок підтримувати такі інститути. Ось чому раціоналізм тісно пов'язаний з політичною вимогою практичної соціальної інженерії – звичайно поміркованої – в гуманістичному його розумінні, з вимогою раціоналізації суспільства для планування свободи і контролю над нею з боку розуму...з боку сократівського розуму, який усвідомлює певну свою обмеженість, а тому з повагою ставиться до інших людей і не прагне змушувати їх до чогось, нехай навіть до щастя» [4, с. 15]. Потрібна дія певних механізмів раціональної критичної дискусії, яка може через подолання хибних положень, помилок призвести до правильного розуміння соціальної ситуації, соціального процесу, отже і до більш універсального прояву свободи індивіда.

Отже свобода потребує як знань та власних зусиль людини задля їх реалізації в життєвих сферах, процесах, так і перебудови всіх соціальних інститутів, суспільної свідомості (ідеології, суспільної психології) на моральних і демократичних засадах. Демократія, «тобто голос більшості, може допомогти зберегти свободу, але не здатна створити свободу, якщо окремого громадянина вона не цікавить»[3, с. 85].

Зазначимо, що попперівська критика на сьогодні ще не оцінена належним чином, але вона може і повинна впливати на процес створення нових соціальних теорій, виступати в якості «щеплення» від надмірної абстрагованості, відірваності від реальності, згодою розуму виключно з самим собою. Це у великій мірі стосується методології тих соціальних наук, що мають суттєве практичне спрямування (зокрема соціології «середнього рівня», емпіричної соціології, соціальної психології, психології особистості, педагогіки). Методологічні програми цих наук мають бути націлені насамперед на дослідження можливостей індивіда, малих і середніх соціальних груп у справі побудови громадянського суспільства, виробленні практичних рекомендацій щодо активізації людських зусиль, усвідомлення індивідом та спільнотою своєї значимості у великих соціальних сферах, структурах, процесах.

У відкритому суспільстві, на думку К. Поппера, має запроваджувати традиція раціонального обговорення актуальних питань, що дозволить уникнути суто особистісного рівня сприйняття проблеми і вийти на рівень над особистісних і надгрупових раціональних норм. Оскільки безпомилкового знання не існує, навіть найрозумніші, компетентні і моральні управлінці можуть помилитися. Але якщо в суспільстві формована культура раціонального обговорення політичних рішень, то помилки, які йдуть «зверху», будуть відкориговані і проблеми почнуть розв'язуватися. К. Поппер вважав, що питання слід ставити таким чином: як нам слід організувати політичні заклади, щоб погані та некомпетентні правителі не нанесли дуже великої шкоди людському життю.

Історична заслуга К. Поппера полягає не в остаточному теоретичному розв'язанні глобальних соціально-політичних проблем (оскільки сам «дух філософствування» автора є діалектичним), і в цінних методологічних настановах, які можуть сприяти поглибленню розробок концепції відкритого суспільства, питань свободи і демократії, взаємодії держави і громадянина. Безумовно К. Поппер не дає ретельно розроблених рекомендацій щодо способів досягнення громадянами і суспільними організаціями високого рівня критичного раціонального мислення, зокрема щодо способів контролю закріплених законом функцій держави. Але сама постановка цього питання є вкрай цінною.

Керуючись принципами демократичної суспільної реконструкції ми маємо розробити механізм створення певних соціальних інститутів та організацій, що слугуватимуть в якості «соціальних фільтрів» для будь-яких рішень «зверху». Ми маємо вдосконалити закони України, які стосуються функцій держави та особистісної відповідальності чиновників за вихід їх пропозицій і рішень за межі цих функцій. Необхідно подолати тотальну дію механізму ототожнення владних та економічних ознак, який дозволяє підніматися на верхівку влади майже виключно заможним громадянам. Крім того в країні потрібно суттєво прискорити та поглибити процес морального і громадянського виховання молодого покоління, оскільки навчальні заклади ще недостатньо спрямовують свою роботу на формування у учнів та студентів почуття власної гідності, соціальної відповідальності, самостійного критичного мислення.

Цікаві зауваження К. Поппера стосуються саме освітньої системи. Філософ не закликає вчителя відмовитись від культивування інтересу учнів до «великих» цінностей, але вважає, що треба насамперед дати молодим те, в чому вони відчувають нагальну потребу, щоб бути спроможними робити свій вибір. Такий достатньо прагматичний підхід він пояснює тим, що «вищі» цілі, типово романтичні й безглузді, такі як «всебічний розвиток особистості», і під впливом таких романтичних ідей індивідуалізм ототожнюється з егоїзмом, як це було у

Платона, а альтруїзм – з колективізмом (тобто індивідуальний егоїзм замінюється груповим [4, с. 300]. Звісно, у виховному процесі не слід категорично відмовлятися від приписів «абсолютської» етики, однак попперівська позиція спонукає до пошуку шляхів і механізмів адаптації норм «високої» моралі до реальної людини в контексті сучасних вельми складних соціокультурних умов.

Короткий огляд соціальних ідей К. Поппера завершимо його рекомендацією шукати собі виправдання в роботі, в тому, що ми самі робимо, а не у вигаданому «сенсі історії». Замість того, щоб стати в позу пророків, ми повинні стати творцями своєї долі [4, с. 301, 304]. Держава ж повинна існувати в ім'я людської особистості, в ім'я вільного життя, тобто в ім'я вільного суспільства, а не навпаки.

Список використаної літератури:

- 1.Ноттурно М. Критика К. Поппером научного соціалізму, или Р. Карнап и его сотрудники // Вопросы философии. – 1995. – № 12. – С. 70-87.
- 2.Овчинников Н. Ф. Об интеллектуальной биографии Поппера // Вопросы философии. – 1995. – 12. - С. 35-38.
- 3.Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1. – К.: Основи, 1994. – 444 с.
- 4.Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.2. – К.: Основи, 1994. – 494 с.
- 5.Розов Н. С. Возможность теоретической истории: ответ на вызов Карла Поппера // Вопросы философии. – 1995. – № 12. – С.55-69.

ПІЗНАВАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ (АНАЛІЗ ПОЧАТКОВИХ ПОНЯТЬ)

Гришанов І. В.

*к. філософ. наук, доцент кафедри
філософії
та соціально-гуманітарних наук
Херсонського державного
університету*

Науково-технічний прогрес сприяє продовженню глибшого розгляду питань, що стосуються сутності людського знання, ролі знання в житті суспільства, видів знання і способів його здійснення – в епістемологічному контексті творчої діяльності. Людське пізнання протягом століть було предметом філософського дослідження, яке з появою технічного забезпечення (ЕОМ) дало додаткові можливості по-новому осмислити традиційні теоретико-пізнавальні проблеми мислення, інтелекту і знання. По-іншому стало можливим бачити шляхи їх дослідження, звернути увагу на ряд багатьох, що залишаються в тіні, аспектів пізнавальної діяльності, без розуміння яких, не можна міркувати про особливості діяльності людини, до числа яких відноситься, наприклад, здатність до технічної творчості, інтуїції.

Наприкінці ХХ століття, в рамках такого напрямку, як когнітивна психологія, комп'ютерне моделювання мислення дало також потужний поштовх дослідженням механізмів пізнавальної діяльності. Тут, наприклад, утвердилася, так звана "комп'ютерна метафора", яка орієнтує на вивчення пізнавальної діяльності людини, за аналогією з переробкою інформації на комп'ютері. У дослідженнях людської пам'яті були отримані цінні результати, що збагатили наші уявлення про людське мислення й механізми його функціонування. Наприклад, стали розрізняти, за аналогією з комп'ютерною системою, довгострокову і оперативну (короткочасну) пам'ять і та інш.

Використання методів математичних і технічних наук у дослідженні знань породило надії на створення, в недалекому майбутньому, строгих теорій мислення, настільки повно описують даний предмет, що це робить зайвими всілякі філософські спекуляції з її приводу. Однак, надіям такого роду, не судилося збутися і сьогодні мислення, будучи предметом вивчення ряду приватних наук (психології, логіки, штучного інтелекту, когнітивної лінгвістики), також залишається притягальним об'єктом філософських розглядів. В останні два десятиліття тема знання стала предметом обговорення і в значно ширшому контексті, де на перший план вийшли її філософсько-епістемологічні, соціальні і політико-технологічні аспекти. Такі риси знань, як внутрішня інтерпретованість, структурованість, зв'язність, семантична метрика і активність, притаманні будь-яким більш-менш крупним блокам людських знань і в цьому сенсі знання можна розглядати як *інформаційну метамодель або образ* (в широкому розумінні даного слова) того чи іншого фрагмента знання людини.

Дослідження цього знання (зафіксованого у відповідних текстах або існуючого, як незафіксовані в тексті і, навіть, не артикульоване знання винахідника) може здійснюватися під кутом зору творчого пошуку конкретних рішень, визначається нами, як *інформаційний підхід*.

В основі інформаційного підходу в методології пізнання лежить поняття інформаційної моделі і, отже, поняття інформації й моделі. Ці поняття досить широко обговорюються у філософській і спеціальній літературі (Див.,: 6; 20; 27 та ін.). У цьому контексті важливо відзначити тільки такі особливості цих понять, які найбільш суттєві при спільному використанні в понятті "інформаційна модель".

На уточнення суті, наприклад, поняття інформації протягом тривалого періоду впливають, у крайньому разі, декілька причин: внутрішня складність і суперечливість самого феномену інформації. Якісна різноманітність його виявів в дійсності, чому в чималому ступені сприяє традиція впливання слова "інформація" тільки в повсякденному трактуванні... на основі тільки приблизної

інтуїтивної ясності і, на кінець, активне використання цього поняття з різною метою в гранично різних спеціальних сферах знання та діяльності (Див.: 14,10),

Різноманітність поняття "інформації" виявляється в тому, що воно розуміється і як «відомості» (від з'єднуватися) деяких повідомлень, відбиваючи тим самим можливий спільний зміст, і як зменшення невизначеності при одержанні повідомлення, і як сигнал у єдності його синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик.

Інформація може бути зрозумілою як "передача, відображення різноманітності в будь-яких об'єктах і процесах (неживої і живої) природи" (23, 217), Цей аспект детально розглянутий зокрема А. Д. Урсулом (Див.:19,63).

Проте в будь-якому випадку важливо "виправдати *визначення* понять" (9,108). Так частина дослідників вважають інформацію невід'ємною внутрішньою властивістю, атрибутом матерії; "Інформація в самому її загальному розумінні являє собою міру н е о д н о р і д н о с т і (розряд.– авт. статті) розподілу матерії й енергії в просторі і в часі, міру змін якими супроводжуються всі процеси, що відбувається в світі" (29,14), При цьому саме поняття неоднорідності не уточнюється. Підхід до розуміння суті інформації, названий "атрибутивним", допускає "синонімізацію" поняття інформації з таким поняттям як негентропія, міра впорядкованості, організація, структура, відображення, різноманітність і через їх тісну смислову близькість здається мало переконливим (Див.: 14,14).

За іншою концепцією, названої "функціональною", визначальною властивістю інформації визнається зв'язок інформації з управлінням і трактується не як "атрибут всієї матерії, а як функція особливого класу високоорганізованих систем. Із цих позицій правомірно говорити про "інформаціогенез"... Обґрунтування цього уявлення в тому, що "інформаційний процес (у загальному розумінні) являє собою цілеспрямований вплив функціональної форми організації предметів або явищ, або їх систем на інші предмети і явища (системи). Цей процес не зводиться до матеріального і енергетичного впливів, хоч він тісно пов'язаний з ними" (8;10,17 цит. по:14,15).

У рамках цієї концепції відзначається два її різновиди: "кібернетична" - за якою інформація розуміється як сигнал, тобто інформація і сигнал ототожнюються або інформація визначається як зміст сигналу; закодоване "щось" у формі властивих матеріальним об'єктам структур (зв'язана, потенціальна, апіорна, внутрішня, інформація "в собі"); "антропоцентристська; що вважає галуззю буття інформації людське суспільство і людську свідомість (16,14).

У відзначених концепціях присутнє спільне: імператив об'єктивного, що не залежить від людської свідомості існування інформації. У той же час є скептичні міркування з приводу реальності інформації, заперечення онтологізації інформації, її об'єктивності "скрізь ми виявляємо тільки взаємодію матеріальних речовин, що наділені енергією, і ніде не виявляємо того, що звичайно називаємо інформацією..." (15,123-124). Соколов А.І. відзначає, що якщо інформація не дана нам у відчуттях, то це свідчить про те, що вона продукт абстрактного мислення... . А з цього випливає, що це поняття "функціоналістське", бо йому не поставлений у відповідність реальний об'єкт (незважаючи на те, що поняття виконує в науковому пізнанні корисні функції (пор., наприклад, "віртуальну пам'ять" та ін.). Далі робиться висновок, що полярними поглядами на природу інформації є не атрибутивна і функціональна концепції, як думали раніше, "онтологічне" і "методологічне" їх розуміння. У першому випадку інформація належить об'єктивній дійсності в якості особливого явища матеріального світу або функції високоорганізованих систем; у другому - інформація є продукт, свідомість, пізнавальний інструмент, абстракція (Див.: 16,17).

Тобто інформація принципово не існує поза матеріальних процесів. При цьому, інформаційна основа в матеріальному і духовному виявляється і усвідомлюється через форму її організації. Проте, досить зрозуміло, що загальне, абстрактне поняття (особливо загальнонаукового рівня) – методологічне.

Введення абстрактного поняття "сходинки пізнання" дозволяє підійти до вивчення різноманітних явищ з позицій загального, закономірного.

Для діалектики зміст поняття відносно самостійний. Суть, зміст відображають тільки глибину пізнання тих чи інших явищ. Тому можна стверджувати, що інформація є такою від об'єктивного руху, якій здійснює і виявляє себе через явища, що оформлюються яким-небудь певним чином (обсяг поняття, організація, структура системи і т.д.).

Аналіз поняття інформації в плані основного питання філософії (Див.:14,23-24; а також 28) переконує, що інформація являє собою складну і досить суперечливу єдність якісно різних виявів, що мають як матеріальну, так і ідеальну форму. Прагнення протиставляти (абсолютизувати) матеріальне й ідеальне в конкретних ознаках є в кінцевому рахунку метафізика.

Інформація певним чином включена в гранично широку сферу виявів об'єктивної реальності. Інформація пов'язана із свідомістю людини – суб'єкта, тому і постільки, що має об'єктивний зміст: історично обґрунтованими ознаками.

П.Франс пише, що за змістом поняття інформації визнається "її пов'язування з системами управління та регулювання, це поєднуються з уявленнями як міри ступеня п о р я д к у (розряд. – авт. статті), що відображається» (24,277).

Так, на соціальному рівні руху матерії можна виділити дві основні форми інформації: пізнавальну, тобто інформацію як характеристику пізнавальної діяльності людини, отриманого знання; соціальну інформацію як характеристику соціальних інститутів, матеріального виробництва та інш. (Див.:6).

Для подальшого суттєво, що зміст поняття інформації тісно пов'язане з відображенням (Див.: 7; 21; 22), і він змінюється при різних формах руху матерії.

Чи можливий синтез протилежних підходів розуміння інформації. У чому його основа?

Відомо, що складні системи можна розглядати з різних рівнів опису (деталей). Для детального (мікроскопічного) опису необхідна велика кількість елементів (даних). Крім того, в залежності від рівня, при описові складного ми зіштовхуємося зі своєю специфічною організацією, а це в свою чергу змінює опис універсальних загальномірностей. Вибір макроскопічного рівня опису дозволяє досягнути стиснення інформації, оскільки відбувається розгляд загальних властивостей складної системи. Ці співвідношення є наслідком мікроскопічних подій, які проте невідомі або відомі тільки частково (Див.: 25,17).

"Раціональне" ж осмислення процесів у цілому, веде до "огрублення" подробиць, або до аналізу тільки їх частки. Сучасне визначення складної системи ґрунтується на понятті алгебраїчної складності, У певних межах будь-яку систему можна описати як послідовність рядків даних. Різні послідовності дій по одержанні даних із цих рядків є алгоритмом комп'ютерної програми одержання рядків даних. Мінімальна довжина програми і вихідна множина даних слугує мірою алгебраїчної складності. Проте, як показав Гедель, спільного алгоритму вирішення цієї проблеми не існує.

З виникненням синергетики – науки про самоорганізацію, саморозвиток, стійкість складних систем – стає можливим конкретизувати ряд фундаментальних положень методології. Дозволяє по-новому побачити проблему знання та діяльності.

Г. Хакен пропонує підхід, "який можна розглядати як крок до концепції інформації, що включає семантику" (25, 34).

Основна ідея цього підходу в тому, що "суть сигналу можна приписати тільки в тому випадку, якщо береться до уваги відгук того, хто прийняв сигнал". Для цього вводиться поняття в і д н о с н о ї з н а ч у щ о с т і сигналів і пропонується модель приймача на основі понять теорій динамічних систем (синергетики) (Там же, 36).

Отримання сигналу системою означає завдання управляючих параметрів і початкового значення вектора стану. Вважається також, що система перебуває

в деякому стані - атракторі. Можливі такі випадки: одержаний сигнал залишає систему у вихідному стані; система переходить у новий атрактор. Якщо різні сигнали приводять систему в один і той же атрактор, то можна говорити про надлишок сигналів. Можлива й інтерпретація процесу виникнення інформації. У залежності від флуктацій в середині системи остання може переходити в одну із стійких точок (в один із атракторів). Сигнал у цьому випадку неоднозначний і ця неоднозначність знімається флуктацією системи, тобто через можливість перейти в один із станів вихідна інформація збільшується. Підхід, викладений Г.Хакеном, дає алгоритм значущості сигналів, що приводить до деяких висновків теоретичного, концептуального і практичного порядку.

При заданій задачі, яку покликана виконати динамічна система цей алгоритм дозволяє встановити той сигнал, який належить відправити, а саме сигнал з найбільшою значущістю. З концептуального погляду є можливість вирішити, що робить система з інформацією: знищує, зберігає або породжує її. Далі автор, на основі фізичних і біологічних модельних систем, показує, що "при належній інтерпретації результатів синергетики ми можемо розглядати виникнення суті як виникнення нової якості системи, або, інакше кажучи, як с а м о н а р о д ж е н н я суті".

Особливий інтерес являє те, що "інформація не тільки пов'язана з пропускнуою здатністю каналу зв'язку або командами, що віддаються центральним регулятором окремим частинам системи. Вона може також набувати ролі свого роду середовища, існування якого підтримується окремими частинами системи - середовища, з якою ці частини одержують конкретну інформацію відносно того, як їм функціонувати когерентно, кооперативно" (Там же, 35-45). Саме на цьому рівні можна говорити про семантику інформації.

Таким чином, незважаючи на те, що в науці, техніці й соціальній практиці інформація виступає в якості узагальнюючого поняття по відношенню до того чи іншого класу явищ, що реально спостерігаються (імпульсів, сигналів,

повідомлень, мовлення, зображень, текстів тощо), кожне конкретне застосування інформаційного підходу до вирішення нестандартної задачі приводить до специфікації поняття інформації стосовно до цієї задачі.

Поняття інформації в цьому випадку з загальнотеоретичного методологічного інструментарію переходить в іншу якість: онтологізується і починає виступати як пояснювальна схема (модель) до того чи іншого класу об'єктів, що реально спостерігаються.

Модель визначає ту сукупність структурних відношень, засновуючись на яких, можна прослідкувати походження інформаційного феномена, передумови його виникнення, видові відмінності, тобто те, що відображаються багатовіковою практикою в свідомості людини на певному етапі стає змістом поняття "інформація" в моделях досліджуваних об'єктів.

Сучасні інформаційні технології дозволяють вести дослідження в "доброму наближенні" до природної складності, з урахуванням і людського параметра (фактора).

Поняття моделі має подвійний статус - загальнонауковий і спеціально науковий. У загальнонауковому плані модель - це штучний об'єкт, призначений для заміщення деякого іншого (реального об'єкта), що зветься прототипом, з метою його вивчення. В основі моделювання лежить часткова схожість між моделлю і прототипом, також об'єктивна зручність вивчення моделі замість прямого вивчення прототипу (через велику простоту, більшу доступність моделі для вивчення). Поняття моделі також ґрунтовно вивчене (Див.: 11; 17 та інш.).

Розрізняють два широких класи моделей – фізичні і інформаційні. Фізичні моделі засновані на схожості законів будови або функціонування моделі й прототипу. В основі цієї схожості лежить відношення фізичної подоби. Всі натуральні моделі, зокрема, відносяться до цього типу.

Інформаційні моделі засновані на зовнішній схожості, або на структурній схожості (схожості організації). До перших відносяться голограми, фото і телезображення тощо. На структурному рівні використовуються в основному

математичні або взагалі теоретичні моделі. Ці моделі мають досить багатий спеціально науковий, загальнонауковий і методологічний зміст, заснований на взаємодії понять структури (системи), інформації і моделі. Чим складніший модельований об'єкт, тим частіше для його вивчення використовуються інформаційні моделі.

Між фізичними й інформаційними моделями є ще одна важлива відмінність. Перші передбачають суто фізичний (реальний) експеримент, заснований на використанні ЕОМ. У таких випадках можна говорити не просто про інформаційно-обчислювальні моделі. Інформаційно-обчислювальні моделі є різновидом структурно-інформаційних моделей.

Інформаційні моделі можуть бути пов'язані не тільки з обчисленням, але й з управлінням, тобто з вибором певних цілеспрямованих дій.

Управління можна розглядати як перетворення інформації для досягнення поставленої мети (Див.: 18). У найпростішому випадку управління можна визначити як максимізацію (мінімізацію) деякого функціонала (цільової функції): $f(u;x) \rightarrow \max$, де x – стан системи, що управляється $U=U(x)$.

Моделі такого роду можна назвати інформаційно-управляючими. Вони також відносяться до структурно-інформаційних моделей, а поняття управління відносяться до того ж методологічного рівня, як і поняття структури, системи, інформації і моделі.

Зміст поняття інформації характеризується на рівні живої матерії і світу штучних об'єктів, що створюються людиною. На цьому рівні зміст поняття інформації співвідноситься з передаванням сигналів, з управлінням і відповідно самоорганізацією.

У цілому на цьому етапі підвищується значущість не тільки кількості, але й якості переробленої інформації, її цінність

Ступінь корисності повідомлення, тобто цінність інформації М.М. Бонгард, наприклад, пов'язує із збільшенням ймовірності досягнення якоїсь мети після одержання повідомлення. Завдання визначення цінності інформації складне та актуальне і має тривалий період обговорення(Див.:2; 3; 21). Сьогодні

стало зрозуміло, що вирішення цього завдання може бути одержано тільки при співставленні інформації з діяльністю, процесом досягнення мети.

Управління як самостійне завдання виникає тільки для складних процесів: біологічних, технічних і соціальних. Разом із складністю процесу зростає і складність його управління. Найбільше складне управління в соціальних процесах. Відповідні складності характерні для пізнавальної та соціальної інформації. Для першої характерний "інформаційний вибух", утруднюючий використання інформації для розвитку знання. Для використання соціальної інформації також характерні певні "інформаційні бар'єри".

Згідно з В. М. Глушковим і Ю. М. Канигіним перший "інформаційний бар'єр" виник тоді, коли "природних потужностей" окремого (і, найголовніше, неспеціалізованого) людського мозку виявилось недостатньо для здійснення управління. Результатом його подолання стало створення спеціальних органів управління, в яких різні функції управління стали виконуватися людьми - спеціалістами в цьому спеціальному виді діяльності.

У другій половині ХХ ст. виник другий "інформаційний бар'єр". Проблема виявилась у тому, що виробництво створює не тільки матеріальні продукти, але й інформацію, необхідну для її функціонування. У промисловості "обсяги інформації, що підлягає переробці, зростають пропорційно квадрату складності системи, що розвивається,... коли будь-які вдосконалення планово-організаційної роботи в традиційному руслі не машинізованого документообігу не дають належного ефекту" (5,40).

Подолання, цього другого "інформаційного бар'єру" пов'язують із розвитком машинної інформатики. "Машинну інформатику в широкому розумінні можна трактувати як... процес функціонування матеріальних інформаційних носіїв (трудових ресурсів, матеріалів, обладнання, енергії) підпорядкований виробітку заданої кількості інформації, необхідної, в свою чергу, для усунення невизначеності (зниження ентропії) народногосподарської системи, що розвивається, та її ланок" (Там же, 19). Структурно-інформаційні

моделі в нашому розумі – утворюють, в широкому розумінні слова частину машинної, інформатики.

У своїй соціально-економічній суті машинна інформатика – це виробництво машинними засобами інформації, необхідної для управління виробництвом. У цьому розумінні вона відноситься до інфраструктури: обслуговуючи всі галузі матеріального виробництва і невиробничої сфери, вона створює сприятливі умови для їх функціонування й розвитку.

Застосування машинної інформатики у виробництві пов'язане в першу чергу із створенням та використанням систем автоматизованого управління (АСУ) різного рівня. В тому числі для підприємств створюються АСУ технологічними процесами (АСУТП). Запровадження машинної інформатики пов'язане з автоматизацією не тільки матеріального, але й всього суспільного виробництва. На базі персональних ЕОМ створюються автоматизовані робочі місця користувачів (АРМ спеціалістів). Відбувається автоматизація науки, освіти, медицини, проектування, торгівлі та кредитно-грошових операцій, різних видів послуг.

Технологічні інновації обумовлені інформатизацією суспільства - визначають новий етап соціо-технологічної революції, головною компонентою її стає "комп'ютерна революція" (Див,,: 13,14).

Література:

1. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат, 1975. – 408 с.
2. Бонгард М. М. Проблема узнавания.– М.: Наука, 1967.—320 с.
3. Ведмедева Л. Е. Ценностные аспекты информационных процессов (методологический анализ): Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Киев: КГН, 1989. – 16 с.
4. Глушков В. М. Кибернетика. Вопросы теории и практики. –М.: Наука, 1986. – 488 с.

5. Глушков В. М., Каныгин Ш. М. Основы экономики и организации машинной информатики. – Киев: 1981. – 62 с.
6. Гришкин И. Н. Понятие информации. М.:Наука, 1973. – 250 с.
7. Жуков Н. И. Информация. –Минск: Наука и техника, 1971. – 277 с.
8. Кочергин А. Н., Цайер З. Ф. Информациогенез и вопросы его оптимизации. – Новосибирск: Наука, 1977. – 271 с.
9. Ленін В.І. Конспект книги Гегеля "Наука логіки" // Повн. збір. творив.– Т. 29. – С. 73-202.
10. Лейпольт М. К анализу сущности информации // Международный форум по информации и документации. – 1978. – Т. 3. –№ 3.– С. 16-21.
11. Новик И. Б. О моделировании сложных систем: (философский очерк). – М.: Мысль, 1965. – 334 с.
12. Новик И. Б., Абдулаев А. Д. Введение в информационный мир. –М.: Наука, 1991. –228 с.
13. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции. – М.: Политиздат, 1991. – 287 с.
14. Семенюк З. П. Информационный подход к познанию действительности. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
15. Сетров М. Й. Информационные процессы в биологических системах: методологический очерк. – Л.:Наука, 1975. –155 с.
- 16.Соколов А. И. Информация: Феномен? Функция? Фикция? // Философские науки, – 1990. – № 9. – С. 13-22.
17. Уемов А. И. Логические основы метода моделирования. –М.: Мысль, 1971. – 312 с.
18. Управление, информация, интеллект / Берг А. И., Бирюков Б. В., Воробьев Н. Н. и др. – М.: Мысль, 1976. – 383 с.
19. Урсул А. Д. Природа информации. – М.: Политиздат, 1968.– 288 с.
- 20.Урсул А. Д. Информация: Методологические аспекты. – М.: Наука, 1971. – 296 с.
- 21 Урсул А. Д. Отражение и информация. – М.: Мысль, 1973. – 231 с.

22. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке: Философские очерки. – М.: Наука, 1975. – 288 с.
23. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 217 с.
24. Франц П. К обоснованию общей концепции информации // Кибернетика и диалектика. – М.: Наука, 1978. – С. 269-286.
25. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
26. Харкевич А. А. О ценности информации // Проблемы кибернетики. – М.: Физматгиз, 1960.
27. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. – 830 с.
28. Янков М. Материя и информация. – М.: Прогресс, 1979. – 170 с.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ В ДУХОВНОМУ ВИХОВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Недзельський К.К.

*к. філос. наук, доцент кафедри філософії
та соціально-гуманітарних наук ХДУ*

Постановка проблеми. Уся історія української держави засвідчує, що виховання дітей і молоді було одним із найважливіших питань на кожному етапі безперервного процесу державотворення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання духовності та духовного виховання молоді досліджувалось багатьма українськими науковцями. Питання формування духовності, функціонування релігійної свідомості досліджувалися в працях сучасних українських філософів, релігієзнавців та педагогів: М. Поповича, С. Кримського, А. Колодного, Н. Гаврилової, Л. Филипович, Б. Лобовика, О. Сагана, Н. Хамітова, П. Гнатенка. Природу і сутність української ментальності висвітлено в дослідженнях Коскіна В., Я. Яреми, О. Стражного. Цінними з огляду на розглядувану проблему є праці філософів та педагогів української діаспори: І. Огієнко (митрополит Іларіон), С. Ярмусь, П. Мельничук, Г. Ващенко, І. Музичка, В. Янів, Н. Григорійв, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, Є. Онацький, М. Шлемкевич, П. Яцик. Із зарубіжної спадщини доцільно звертатись до педагогічних праць Дж. Локка, І. Канта, та представників гуманістичної психології А. Маслоу, Е. Еріксона.

Незважаючи на те, що проблема духовності займала одне з перших місць у роботах сучасних українських учених, їх роботи у переважачій більшості мають теоретичний, узагальнюючий характер. Натомість майже немає праць які б концентровано досліджували проблему функціональності основних інституцій у справі виховання духовної культури української молоді.

Мета статті. Дослідити проблему дисфункціональності тих соціальних інституцій, які мали б, але через якісь причини не приділяють

належної уваги (або й взагалі перестали опікуватися) проблемами духовного здоров'я та духовного виховання української молоді на сучасному етапі української історії. Критерієм оцінювання стану речей в цій царині з одного боку, мають бути національні традиції виховання молоді у пошані до моральних та духовних цінностей, а з другого, особливості молодіжної політики провідних європейських держав з огляду на проголошений Україною курс на європейську інтеграцію.

Виклад основного матеріалу. Давно вже стало аксіоматичним твердження, що від правильного виховання молоді залежить забезпечене майбутнє суспільства. Мислителі різних епох нарікали на зіпсованість молоді, яка ніби втрачає духовні начала притаманні попереднім поколінням. Відтак поруч із не завжди справедливою критикою визрівала й думка, що без постановки проблеми про правильне виховання молодого покоління та її належного утілення у життя неможливо вирішувати складні соціальні, економічні та духовні проблеми суспільного життя. В найбільш концентрованому вигляді цю думку висловив англійський просвітитель Дж. Локк, який у своїх знаменитих “Роздумах про виховання” пояснював, що добробут нації знаходиться у такому тісному зв'язку з гарним вихованням дітей, “що кожному було б слід серйозно приймати його до серця” [3, с. 410].

Але одного лише усвідомлення важливості прищеплення молоді вищих духовних цінностей й принципів загальнолюдської моралі недостатньо, – потрібно ще мати дієві засоби та механізми реалізації цього важливого для буття соціуму завдання. Серед цих засобів слід виокремити насамперед інституціоналізовані соціальні установи, тобто соціальні інститути, соціальні практики та профільні державні заклади (організації), які тією чи іншою мірою здатні вирішувати проблему духовності молодого покоління.

Соціальні інститути з притаманною їм виховною функцією почали виникати ще в добу общинно-родового ладу. Зокрема в соціальному бутті доісторичних племен існувала практика ініціації, яку деякі дослідники цілком слушно називають “первісними університетами”, позаяк головним її завданням

була фізична та духовна підготовка молоді до дорослого життя. Тобто так звані “примітивні” племена вже не тільки усвідомлювали важливе значення цілеспрямованого виховання дітей та підлітків, але й прагнули створити соціальні механізми задля практичного втілення цього розуміння у життя. Таким чином, соціальні інститути спонтанно почали виникати ще в епоху первісного суспільства.

Відомий американський соціолог та економіст Т.Веблен розглядав еволюцію суспільства як “процес природного добору соціальних інститутів” [5, с. 90]. Сучасний німецький соціолог, один із засновників філософської антропології А.Гелен трактує інститут як регулюючий заклад, що спрямовує в певне річище дії людей подібно до того, як інстинкти керують поведінкою тварин. Тож інститути забезпечують процедури впорядкування поведінки людей й спонукають їх йти протореними шляхами, які суспільство вважає бажаними. На думку Л.Бов’є, “соціальний інститут – це система культурних елементів, орієнтованих на задоволення сукупності конкретних соціальних потреб або цілей” [5, с. 90]. Невипадково дослідники знаходять спільне між соціальним інститутом та культурою, адже й те, й інше виконують схожі функції – допомагають людській спільноті пристосовуватися до навколишньої соціальної дійсності. Людина є водночас біологічною (природною) і духовною істотою.. Духовність та природність, будучи суттєвими рисами людини, існують і виявляють себе у тісному взаємозв’язку. Людина укорінена в життя не тільки інстинктом, але й духом. Духовно укорінює людину в життя її свідомість. Через релігію, мистецтво, філософію людина духовно прив’язується до життя, живе зі смыслом, вносить в життя певний смисл, має певну духовну настанову щодо життя.

Першим інститутом в історії людства було виробництво, вік якого оцінюється приблизно у 2 млн років. Трудова діяльність обумовила створення штучного середовища – культури, яка є єдністю культури матеріальної та культури духовної. Невід’ємною складовою суспільно корисної праці виступає мораль як першооснова духовності. Без перебільшення можна зазначити, що

труд з самого початку свого виникнення став важливим чинником морального піднесення людини, її духовного зростання, а відтак, і школою духовного виховання молоді. І в наш час, інакше як через суспільно корисну працю людина не здатна реалізувати закладений у неї від природи творчий потенціал

Наступним інститутом, який виник в умовах первісного суспільства є сім'я, - приблизно 500 тис. років тому. Незважаючи на те, що з того часу сім'я еволюціонувала, набуваючи різних форм та різновидів, основні її функції залишаються незмінними. Серед них і виховна, яка відповідає за прищеплення молоді моральних чеснот і принципів громадської поведінки. Ясна річ, першими вихователями дитини були її батьки, передусім матір, але звичаєвість залучала до цього і найближчих родичів. Цікаво зазначити, що особливу роль у вихованні племінника виконував дядько по лінії матері (авункулат). Отже, сім'я як соціальний інститут виникла із самого початку формування людського суспільства, коли взаємини між чоловіком і жінкою, старшим і молодшим поколіннями регулювалися племінними й родовими звичаями. З виникненням моралі, релігії, а згодом і держави регулювання статевого життя набуло відповідно морального, релігійного і правового характеру. Взагалі сім'я впливає на все життя людини, але найсильніше – у найперші роки життя дитини, коли закладаються моральні, психологічні, емоційні основи особистості. У цивілізованому суспільстві поруч із сімейним вихованням вибудовується ціла система державного, суспільного виховання дітей. Вона допомагає сім'ї, але цілком її замінити не може.

Релігія як соціальний інститут, виникає у добу формування людини виду *Homo Sapiens*, тобто у проміжку між 40 та 20 тис. років тому. В її контексті формується каста жреців, авторитет яких значно зростає з огляду на перебирання ними певних обов'язків по вихованню молоді. Характерно, що в релігії відбувається відокремлення власне духовного аспекту виховного процесу від фізичного (тренування у набутті необхідних навичок для виконання фізичної праці), тому не випадково саме поняття “духовність” пов'язується передусім з релігією та церквою й її служителями. Доречно згадати, що в

Давній Індії з'явилося специфічне поняття “гуру”, яким позначали власне духовного наставника, вибір якого був надзвичайно відповідальним актом для неофіта, адже визначало його можливість стати “двічі народженим” – “друге” народження – духовне.

Нарешті з'являється ще одна інстанція, яка наділена надзвичайно великими повноваженнями у справі вихованні молоді – інститут держави. Її особлива роль визначається контролем фінансової сфери, без якої у нинішньому споживацькому суспільстві вирішувати будь-які справи, в тому числі й духовні, вкрай важко. Свою роль наставника молоді глибоко усвідомлював Володимир Мономах, який залишив безсмертний твір “Повчання дітям”.

Таким чином можна говорити про три традиційні виховні інстанції суспільства: сім'я – релігія (церква) – держава. Але, ясна річ, що сучасне суспільство не обмежується ними. В Україні, як стверджує І.Огієнко культура в цілому, а школа зокрема до XVIII ст. знаходились під патронатом Церкви. Відколи школа відокремилась від Церкви, вона стала самодостатньою виховною інстанцією. З огляду на історію нашої держави можна констатувати, що виховання дітей і молоді поставало як одне із найважливіших питань в процесі українського націє-та державотворення. Освіта та виховання стали не лише проблемою школи, а й проблемою держави.

В останні два десятиліття вітчизняна освіта через важкі соціально-економічні та політичні умови знаходиться під постійною загрозою звуження своєї функціональності. Ця проблема має вирішуватися не лише на рівні відродження українських традицій, збереження моральних і духовних цінностей. “Тому такі аспекти, як походження, сутність і зміст духовності, роль і значення духовності в житті особистості та суспільства, її особливості та перспективи розвитку за умов соціально-перехідного суспільства, є вкрай важливими для розгляду і негайного вирішення” [2, с. 120].

У школі слід залучати дитину до духовних цінностей свого народу, учити розуміти цінність співробітництва і взаємної доброзичливості. Таке розуміння

завдань шкільної освіти відповідає принципам молодіжної політики в країнах Європейської Співдружності. Функціональність освітянської галузі має розширюватись згідно з принципами партисипативності та інклюзивності у взаємовідносинах учня та педагога, старшого покоління з молодшим. Відтак завдання школи виглядає досить складним й обов'язком держави є найактивніша допомога у справі збагачення духовного світу учнівської молоді. Важливо, щоб система моральних і духовних цінностей охоплювала весь період навчання, від початкових класів і до випускних. Й стандарти, які декларовано в "Законі про освіту", мають бути повноцінно утілені в процесі навчання і виховання школярів й молодого покоління загалом. Тоді ми зможемо на рівноправні основі інтегруватися у європейський духовний світ, очікуючи від нього толерантності і взаєморозуміння.

Короткий екскурс в історію виникнення виховних інстанцій дає нам можливість проаналізувати ситуацію в сучасній Україні з огляду на важливе запитання: чому духовний стан сучасної української молоді не може вважатися задовільним і якщо він не є задовільним, то чи не є причиною цього те, що соціальні інституції не виконують своєї виховної функції, як це вони мали б робити.

Однак перш ніж відповісти на ці питання, маємо з'ясувати, що власне означає духовність. Це не просто евристична зацікавленість, але й практичний сенс, адже від того, як ми визначатимемо його залежить й те, яким шляхом йтимемо у вирішенні нашої проблеми. Цікавою є спроба неокантіанців здійснити аналіз логічного підґрунтя духовної діяльності людини у її головних формах, тобто різних видів духовного виробництва, що виражаються у творчості культурного життя, що ніколи не досягає свого остаточного завершення. По-перше, це пізнавальна діяльність, яка розуміється як діяльність теоретична, по-друге, це діяльність практична у її кантівському розумінні, тобто діяльність практичного розуму, яка передусім є моральнісною. По-третє, це діяльність художньо-естетична. Тож неокантіанці прагнуть дослідити логічні

підстави функціонування трьох здібностей людського духу: мислення, волі та почуття [1, с. 127].

Отже, з одного боку духовність традиційно розглядають як знання, але передусім не просто знання, а як вмотивованість особи постійно збагачувати себе новими знаннями – свого роду стійку пізнавальну установку особистості. Отже, це творчий стан духу, його прагнення в аристотелівському розумінні: “Всі люди від природи прагнуть до знань” (Метафізика, 980a). Звісна річ, що саме по собі знання є недостатнім для використання його у практичній діяльності. З цього приводу І.Кант поруч із суто гносеологічним питанням “Що я можу знати?” ставить моральне запитання “Що я повинен робити?”. Звідси зрозумілою є точка зору на природу духовності авторів виданої у 1989 році книзі «Происхождение духовности», як єдності двох прагнень у особистості – до істини та до добра. Пов’язуючи духовність з базисними потребами особистості, дослідники водночас застерігають від помилки асоціювати усі соціальні потреби людини з її духовністю [4, с.17]. Власне йдеться про так звані генералізуючі якості духовно розвинутої особистості, – потреба в альтруїзмі та потреба в пізнанні, які визначають лінію розвитку усіх інших соціально корисних особистісних якостей. “Через якусь ще не зовсім з’ясовану нами закономірність ці два мотиви, дві тенденції – прагнення до істини (потреба пізнання) і прагнення до добра (потреба “для інших”) – завжди опиняються поруч” [4, с. 18.]. Те, що вони називають альтруїзмом, в християнстві відомо під принципом “любов до ближнього”. Пояснення такого зв’язку можемо знайти у професора А.Колодного: “Характерно, що в духовності єдиною, ведучою стороною є не знання (воно – лише інформаційна база її), а ставлення до чогось іншого, чим є не тільки інша людина... а й сам суб’єкт-носій духовності” [6, с.11]. В такому сенсі, альтруїзм є нічим іншим, як способом ставлення людської особистості до іншого і до себе.

Ось чому, з іншого боку з огляду на вольову інстанцію душевної діяльності, метою якої є творення добра, духовність розглядають як віру, тобто йдеться про духовність у її релігійному вимірі. Саме на такій позиції стоїть

відомий дослідник української духовності С. Кримський, який основою української духовності розглядає християнські чесноти – віру, надію, любов.

Дещо складніше включити в контекст духовності сферу відчуттів – потягу до краси, але безперечним є його важлива роль у формуванні духовності. Не випадково А.Маслоу у своїй піраміді цінностей естетичні потреби розміщує на рівні вищих духовних запитів особистості. Вважаємо помилковим ототожнення потягу до краси лише з захопленням мистецтвом у цілому, чи якимось його різновидом. Адже, скажімо, юнак може захоплюватися мистецтвом (приміром музичним), але при цьому не характеризується оточенням як духовно розвинута особистість. Естетика німецького романтизму виносила чуттєву сферу за межі суто практичних потреб, а відтак прагнення до краси розглядала як внутрішній фактор, що інтегрує в нерозривну єдність усі духовні сили людини. Тут варто згадати діалог Платона “Бенкет”, у якому він розглядає у нерозривній єдності почуття любові до істини й потягу до краси.

Виходячи з уявлень про природу духовності в її платонівсько-кантівському (неокантіанському) розумінні, можна зазначити, що вихідними принципами духовного виховання молоді мають бути три найвищі цінності – прагнення до істини, добра і краси в їх нерозривній єдності. Духовна особистість, це, насамперед, особистість гармонійно розвинута з точки зору цієї платонівської тріади вищих цінностей людського буття. Для особи молоді як такої, що знаходиться в становленні (самоідентифікації, самоактуалізації) молоді важливою передумовою формування гармонійно розвинутої особистості є вибудова гармонійно збалансованих базових потреб у їх вертикальній ієрархічності (піраміда потреб Маслоу). Іншими словами, потреби пізнання, творення добра і почуття краси повинні мати пріоритетне значення стосовно потреб матеріальних. Радість пізнання, творення добра і краси має стояти попереду фізіологічного гедонізму.

Зв’язуючи духовність з пізнанням та альтруїзмом, ми аж ніяк не збіднюємо великий духовний світ людини, позаяк потреба пізнання та потреба “для інших” існують й безперервно взаємодіють з усіма іншими потребами

даної особистості, з її свідомістю, підсвідомістю та надсвідомістю. Внаслідок такої взаємодії виникає різноманіття аспектів духовного життя, його граней та забарвлень. Чи не першу спробу виокремити комплекс різноманітних рис духовно розвинутої особистості знаходимо у Конфуція, щоправда, китайський мудрець використовував зрозуміліше для його епохи поняття «благородний муж», протиставляючи його шляхетні характеристики егоїстичним рисам «низької людини». Зокрема, у книзі “Лунь-юй” знаходимо пояснення Конфуція стосовно того, що благородний муж чинить згідно з повелінням обов’язку, думає про мораль. Низька ж людина думає про те, як краще влаштуватися: «благородний муж дбає про те, щоб не порушувати закони; низька людина думає про те, якби отримати вигоду»; «Благородний муж вирізняється вимогливістю до себе, низька людина – вимоглива до людей [?, с. 69-71].

На підставі звернення до книг мудрості минулого, Священних книг найбільш поширених релігій, вчень про людину видатних філософів минулого і сучасності, можна виокремити риси духовності, які можна було б емпірично обґрунтовувати. Доцільність виокремлення таких рис полягає у тому, що їх можна верифікувати, використовувати як показники при емпіричній перевірці, оцінці духовного стану особи чи спільноти. Тобто, духовність незважаючи на свою “безплотність”, або ідеальність є феноменом “світу сього”, а не якогось потойбічного, тому повинен мати критерії верифікації, оцінки. Повинно бути не просто відчуття, що щось “не те” робиться із суспільною мораллю, що деформуються вищі цінності, втрачаються духовні орієнтири суспільства. Справжня наука повинна дати глибокий аналіз на методологічній основі й показати шляхи вирішення проблеми.

Повернемося до проблеми функціональності соціальних інституцій у справі виховання молоді. Поставимо запитання: якою мірою сучасні соціальні інститути здатні виконувати свою виховну функцію? І які інституції несуть першочергову відповідальність за цю соціально важливу справу?

Слід зауважити, що виховують не самі по собі інституції, а люди, а це, здебільшого, представники старшого покоління. Зокрема у сімейному

виховному процесі задіяні батьки, дідусі і бабусі, в релігійно-церковному житті найбільший авторитет для молоді мають священнослужителі та церковнослужителі з солідним життєвим та духовним досвідом, в системі освіти вчителі та наставники також є представниками старшого покоління. Тому важливо хоча б поставити питання про моральну відповідальність старшого покоління за духовне становище сучасної молоді. Вже сама його постановка наводить на думку, що тоталітарне минуле нанесло непоправного удару по духовності тих поколінь, які світоглядно формувалися в його контексті і які вже сьогодні самі виконують роль вихователів. Не вдаючись до фактуальності, яка, зрештою добре відома, зазначимо, що у період тоталітаризму було нанесено руйнівного удару саме по тим інституціям, які відповідальні за прищеплення традиційної моральності молодому поколінню: сім'ї, церкві, школі.

Тож не варто “ховати” за поняттям “соціальна інституція” тих осіб, на яких безпосередньо суспільство покладає обов'язки виховання молоді – інститут вихователів та наставників офіційних чи неофіційних, який складається здебільшого з людей старшого віку незалежно від того, у складі яких традиційних інститутів вони виконують свою виховну роль.

Таким чином, внаслідок революційних змін соціальної структури радянського суспільства була спотворена виховна функція усіх інституцій, що у цілому вело до деградації традиційної духовності суспільства. Особливо важкого удару було завдано релігії та церкві, – в цій царині нова влада не обмежувалась лише ідеологічною боротьбою з релігійним світоглядом, але й вдавалась до методів фізичного знищення священників та церковнослужителів, руйнувала культові споруди й пам'ятники архітектури.

Не на краще змінилось й моральне підґрунтя трудової діяльності, що у цілому негативно позначилось на морально-етичних принципах економічної діяльності суспільства. Зокрема, брутально порушувався принцип справедливого винагородження працівника за сумлінну працю, адже пріоритет у цьому мали не ті, хто зробив більший внесок у загальну справу, а передусім

демагоги, які не здатні були проявити себе у професійній праці, проте використовували ідеологію партії з метою підняття свого авторитету у суспільстві. Відтак сама праця перестала відігравати виховну функцію, оскільки із неї було еліміновано принципи загальнолюдської моралі.

Не можна випускати з поля зору й армії, яка окрім захисної функції, здатна прищеплювати військовим високі почуття патріотизму. І причиною цього були ідеологічні перекручення понять “патріотизм”, “націоналізм” та “інтернаціоналізм”. Ідеологи комуністичного інтернаціоналізму вульгарно витлумачували проблему співвідношення загальнолюдських та національних цінностей, не беручи до уваги їх діалектичну єдність підмінювали загальне у моралі специфічним класовим, що в кінцевому наслідку впливало з політичної доцільності.

Звичайно, не можна скидати з рахунку й особливостей сучасної епохи, епохи у цілому зорієнтованої на споживацтво й примітивний гедонізм. Давно відомо, що діти більше схожі на свій час, аніж на своїх батьків (перське прислів'я). Тобто це той фактор, який можна умовно назвати “духом епохи”. Цей дух може звести нанівець навіть сумлінне виконання батьками і досвідченими наставниками усі позитивні виховні впливи на молодь. Сучасну епоху, яку іменують постмодерном, оптимальною для духовного розвитку молоді назвати важко, адже вона не визнає «нічого святого», оскільки цинічно розвінчує усе традиційне, перевірене тисячолітнім досвідом й реабілітує усе що було заборонене для класичного мистецтва: теми криміналу, божевілля, гіперболізації сексуальних утіх, акцентування уваги на хімічних засобах отримання насолоди. Усе це якоюсь мірою виправдовує вихователів, але й цілком не знімає з них відповідальності за духовний стан сучасної української молоді. Хто, як не людина з багатим життєвим досвідом може активно протистояти розтлінним віянням епохи й застерігати недосвідчену молодь від захоплення усім тим, що дарує примарні насолоди, але при цьому руйнує душу.

Висновки. Нині, коли Україна переживає гостру кризу, що вразила усі структури соціального життя народу, проблема його духовного відродження

далеко не в останню, якщо не у першу чергу залежить від того, на яких духовних цінностях буде вихована молодь. Адже людство віддавна засвоїло істину, що молодь – це майбутнє держави, міцна духовна і матеріальна опора нації, надія батьків на щасливу старість. Але молодь сама може стати проблемою для суспільства, його прокляттям, позором для батьків, невід’ємним тягарем для держави, якщо її вразить тяжка недуга бездуховності в усіх її антисоціальних і антикультурних проявах. Й, на жаль, переважаюча у нашому непростому сьогоденні калькуляція бездуховності наводить на сумну думку, що сучасне молоде покоління може й не відбутися як шанс для держави, а потрапити в історичну категорію покоління втраченого. На питання про те, хто буде винним у цьому, відповідь дають ще мудрі книги Біблії: хто не виховує свого сина, той буде його соромитися. Характер цього морально-етичного умовиводу засвідчує, що це питання є риторичним. Відтак відповідальність ляже на усі соціальні інституції, державні і громадські структури, які тією чи іншою мірою причетні до виховання дітей і молоді, але не усвідомлюють покладеної на них самою історією відповідальності.

Список використаної літератури

1. Зотов А.Ф., Мельвиль Ю.К. Буржуазная философия середины XIX – начала XX века. – М., 1988.
2. Кафарська О. Формування духовності – актуальна проблема сьогодення // Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття. Збірник наукових записок НУ “Острозька академія”. – Острог, 2002. – Том VI. – 544 с. – С. 119-125.
3. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 688 с.
4. Симонов П.В. и др. Происхождение духовности/П.В.Симонов, П.М.Ершов, Ю.П.Вяземский. – М.: Наука, 1989. – 352 с.
5. Социология: Учебник для вузов / А.И. Кравченко, В.Ф.Анурин. – СПб: Питер, 2004. – 432 с.
6. Релігія в контексті духовного життя. Колективна монографія. За ред. проф. Анатолія Колодного. – К., 2012. – 569 с.
7. Чанышев А.Н. Начало философии. – Изд-во МГУ, 1982. – 184 с.

ПРАВОВІ ТА МОРАЛЬНІ НОРМИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК У РЕГУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Корунчак Л. А.

*викладач Херсонського державного
університету
кафедра філософії та соціально-
гуманітарних наук*

Неможливо врегулювати все різноманіття суспільних відносин лише правом. Їх впорядкування відбувається за допомогою більш широкої категорії – соціальних норм, - серед яких, крім правових, виділяють також звичаєві, моральні, корпоративні, релігійні та інші. Соціальні норми мають певні ознаки, зумовлені особливостями їх формування, методами впливу на поведінку суб'єктів. Зупинимось більш детально на розгляді правових та моральних норм.

Про співвідношення права та моралі давно точаться дискусії. Однак, зазначена тема є актуальною і донині. Слід зазначити, що у суспільстві правові та моральні норми тісно пов'язані, і сучасне уявлення про ціннісну взаємодію права та моралі спирається на історичний розвиток взаємовідносин цих норм.

Що ж таке «норма» взагалі? Як зазначає Н.Н. Тарасов, існує два підходи щодо розуміння поняття «норма». По-перше, норма – природний стан деяких суб'єктів (систем, відносин, процесів); по-друге, норма – це правило поведінки, пов'язане із волею та свідомістю людини, що виникає в процесі культурного розвитку та соціальної організації суспільства [1, с.244].

Таким чином, зміна ціннісних орієнтирів у суспільстві неминуче тягне за собою і зміни в правовому полі, тобто зміну правових норм.

Зокрема, багато уваги етичним питанням у праві приділяли стародавні греки, що відображало пануючий у той час цілісний спосіб пізнання світу. Правомірність та моральність оцінювались за допомогою єдиної категорії – права-справедливості. Цінність права ототожнювалась з його моральним значенням. Так, Сократ визначав право, як загальнообов'язковий мінімум моралі. Платон вважав закони визначенням розуму, які мають встановлюватися

заради загального блага всієї держави та можуть зробити державу щасливою. Крім того, ним зверталась увага на те, що жодне покарання не має на меті заподіяння зла: воно робить людину або кращою, або менш зіпсованою [2, с.26]. Аристотель наголошував на тому, що право тотожне справедливості, а показником справедливості є відсутність крайнощів між бідністю і багатством, тобто «золота середина».

Таким чином, нормативне розділення права та моралі в період античності ще не означало їх повного розділення в якості різних ціннісних систем.

У середні віки відносини між правом та мораллю змінюються – вони вже не є синонімами. Визнається існування природного права, незмінної справедливості, встановленої Богом, змінювати які людина не може. У якості показників відповідності людських вчинків законам Божим виступали совість, сором, почуття вини та ін. Отже, критерій цінності як етичних, так і правових норм у цей період виявлявся у ступені їх відповідності вищому, Божественному закону.

У період Нового часу право та мораль починають розглядатись, як явища, що мають ціннісну самостійність, але водночас є взаємопов'язаними. Право починає виступати не просто, як конкретизація моральних обов'язків, а як феномен, що набуває свого вищого змісту разом з етичними категоріями.

Сьогодні право визначають як засновану на уявленні про справедливість міру свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою.

Нормативна школа праворозуміння розглядає право як нормативно-вольовий регулятор суспільних відносин, як внутрішньо узгоджену систему встановлених чи санкціонованих державою, формально визначених норм, які забезпечуються примусово силою держави.

З позицій філософії, на думку В.Селіванова та Н.Діденко, право є сукупністю етичних суспільних цінностей, таких як справедливість, порядок,

моральність, правдивість та інших, які ґрунтуються на ідеї соціальної рівності [3, с.16].

У легістських концепціях правом називаються офіційно встановлені норми, нормативні акти; у позитивістській соціологічній концепції - офіційні рішення конкретних справ, суперечок, ситуацій. У цьому відношенні позитивістська соціологічна інтерпретація протистоїть легістській: у соціологічній «дійсним правом» («справжнім», «живим») вважаються не норми законів або судових прецедентів (як це відображається у легістів), а суб'єктивні права і обов'язки, встановлені судьями або адміністраторами у конкретних справах. Тим не менш, це також різновид позитивізму: право ототожнюється з судовими (а також адміністративними) рішеннями незалежно від їх змісту.

Сучасна лібертарно-юридична концепція розвиває автентичне поняття права, тобто поняття права у власному розумінні. Вона пояснює право як явище, що має свою власну сутність, яка не зводиться до владно-силових установлень, офіційних актів або морально-етичних уявлень про належний зміст законів. Право - це загальнообов'язкові норми, що виражають і забезпечують рівну свободу індивідів у суспільстві і державі. Правове спілкування - це спілкування вільних і рівних у своїй свободі людей. Наукові уявлення про право як свободу і рівність розвиваються і збагачуються ще з часів Аристотеля. Ця юридична теорія спирається на класичні вчення таких мислителів Нового часу як Дж.Локк і А. Сміт, І.Кант і Г.В.Ф.Гегель, Ф.А.Хайєк та ін. У Росії в другій половині ХІХ ст. і на початку ХХ ст. ліберальна правова думка розвивалася в працях Б. М. Чичеріна, П. І. Новгородцева, Б.О.Кістяковського [4, с.15-18].

Найважливішим ціннісним критерієм права є мораль. Це система життєвих принципів, поглядів, суджень, оцінки людей, а також відповідних їм норм поведінки, що відображають погляди, які склалися в суспільстві, про добро і зло, борг, справедливість, гідність і безчестя, похвальність і ганебність, про те, що схвалюється, а що відкидається суспільством.

На сучасному етапі, як відзначає Ю.Хабермас, характерною рисою взаємовідносин моралі та права є зіткнення конкретних моральних та правових цінностей. Перш за все слід відмітити, що в аналізі сучасного права, все більше пов'язуючого буття з автономною особистістю, на перший план виступає мораль, яка через «егоцентризм» переводить філософсько-правовий аналіз у площину життєвого процесу... У моралі вирішальне значення має рівень елементарних моральних вимог, імперативів, аксіом, заповідей, що прямо виражають значення норми, або внутрішнє ставлення, що має до них відношення [5, с.14].

Правові та моральні норми входять до складу єдиної системи соціальних норм, які, в свою чергу, регулюють діяльність суспільства, як самоорганізованого утворення. Ефективність дії цих норм найбільшою мірою проявляється у їх взаємодії. Зокрема, без визначення моральних понять інколи неможливо визначити ряд оціночних понять, термінів, закріплених у правових нормах («низькі мотиви», «міра необхідної оборони», «тяжкі наслідки», «недостойна поведінка» та ін.). Особливого значення набувають норми моралі у питаннях трансплантації органів, евтаназії, штучного запліднення та ін. У цих питаннях часто виникають колізії між правом та мораллю, і однозначно надати оцінку ситуації досить складно.

Наведемо відмінності між нормами моралі та права у вигляді таблиці.

Норми моралі	Норми права
- формуються поступово, у процесі суспільного життя на основі уявлень про добро і зло, справедливість, честь, безчестя, можуть передаватися із покоління в покоління;	- складаються у процесі взаємодії людей, як певні норми, що закріплюють повторювані відносини та ідеї, які визнає і захищає держава;
- мають неофіційний характер;	- мають офіційний, загально-обов'язковий для всіх осіб характер;
- поширюються на відносини, які не	- регулюють лише ті відносини, які

піддаються зовнішньому контролю, на відносно вузьку сферу міжособового спілкування (кохання, дружбу, взаємодопомогу та ін.);	мають загальносуспільне значення;
- не мають офіційно фіксованих норм виразу, можуть міститися у релігійних заповідях, традиціях, ритуалах, прислів'ях та ін.	- набувають формального виразу в нормативних актах, приписах, встановлених державою (законах, указах, постановах, наказах, інструкціях та ін.);
- не містять точних, деталізованих правил поведінки, виступають як принципи проголошення безособової повинності формування бажаної поведінки;	- є деталізованими правилами про належну, бажану і заборонену поведінку, яка реалізується через механізм правового регулювання;
- забезпечуються внутрішнім переконанням, громадською думкою, громадським впливом, соціально-психологічними стереотипами;	- охороняються та гарантуються примусовою силою держави. Порухення правових норм тягне за собою юридичну відповідальність; перелік санкцій має точно фіксований характер

Як бачимо, моральні норми відрізняються специфікою їх формування, походженням, сферою регулювання, формою виразу, ступенем деталізації, засобами забезпечення виконання, специфікою санкцій, нежорсткістю стандартів, суттєвою залежністю їх здійснення від суб'єктивного сприйняття.

У той же час, незважаючи на всі ці відмінності, взаємодія правових та моральних норм в суспільстві – це складний, багатогранний процес; право та мораль не тільки взаємопов'язані, але й взаємо обумовлюють одне одного.

Як відзначає О. О. Бандура, право є одним з основних засобів самоорганізації суспільства. Цю свою функцію право здійснює передусім

шляхом запровадження у суспільне життя загальнолюдських цінностей, підтримання їх дієвості [6, с.111].

Право пройняте нормами моралі. Під впливом моральних вимог право постійно збагачується; зростає його роль, як соціального регулятора. У той же час, активно впливаючи на мораль, право сприяє більш глибокому її вкоріненню в суспільстві. Правові та моральні норми спільно формують еталони поведінки, ціннісно-нормативну орієнтацію суспільства, мають єдину духовну природу, єдиний ціннісний стрижень – справедливість.

Список літератури:

1. Теория государства и права/ Под ред. Корельского В.М., Перевалова В.Д. – М.: Норма – Инфа, 1998. – 570 с.
2. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навч. посіб./ О.В. Зінченко, О.В. Петришин. – Х.: Право, 2012. – 208 с.
3. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин// Право України. – 2000. - №10. – С.10-20.
4. Четвернин В.А. Понятие права и государства. Введение в курс теории права и государства. – М.: Институт государства и права РАН, 2003. – 204 с.
5. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. – М., 1995. – 256 с.
6. Бандура О.О. Деякі аспекти взаємного зв'язку цінностей та істини у праві// Проблеми філософії права. – 2003. – Том 1. – с. 111-115.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ЮРКОВА Т.Ф.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту ХДУ*

Одним із головних завдань нашої освіти є формування національної свідомості дітей, тобто виховання в них любові до рідної землі, глибоке знання рідної мови, історії, літератури, мистецтва, культури свого народу, відродження національних традицій, звичаїв і обрядів, активна в них участь, повага до своєї нації й інших народів. У Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття") підкреслюється, що одним із головних шляхів докорінного поліпшення виховання підростаючого покоління є реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу. У цьому документі наголошується на необхідності "формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати" [1, с. 15].

Якщо, починаючи з початкових класів, вивчати і впроваджувати в життя ідею збереження нашого багатства – загальноукраїнської культури, наші учні будуть активними учасниками її відродження і збагачення. В цьому вчителю допомагає народна педагогіка, яка завжди була плідним ґрунтом для розвитку педагогічних ідей. Народна педагогіка виражає великий арсенал методів фізичного, трудового, естетичного, духовно-морального виховання дітей, виховання почуття національної гідності, відповідальності за своє життя, бажання бути здоровими, щасливими, життєрадісними, жити й творити за законами здоров'я й краси. Народна педагогіка передбачає виховання здорового способу життя.

Становлення і розвиток народної педагогіки своїми витокami сягає давніх часів. Однак поява першого обґрунтування принципу народності у навчанні і

вихованні дітей неподільно пов'язана з педагогічною діяльністю К. Ушинського і припадає на кінець XVIII - початок XIX ст.

Найважливіше місце в системі педагогічних поглядів К. Ушинського посідає ідея народності виховання. Саме ця ідея пронизує більшість його статей, книг, підручників. Він слушно вважав, що народ треба вчити, але, зазначав педагог, ще більше треба вчитись у народу. Народне виховання завжди спирається на характер і душу людини. "Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями – її тіло, душу й розум, - і передусім звертається до характеру людини; а характер і є саме тим ґрунтом, в якому корениться народність", - писав він [6, с. 284].

Глибоко проаналізувавши систему виховання дітей в Англії, Німеччині, Франції, К. Ушинський дійшов однозначного висновку, що система виховання у кожній країні пов'язана передусім з умовами її історичного розвитку. Вона будується відповідно до інтересів народу, а тому розвиває і змінює у дітях ті цінні психологічні риси і моральні якості, які є основою патріотизму, національної гідності. У педагогічній системі К.Ушинського першорядне значення надається патріотичному вихованню, адже почуття народності в людині найсильніше: "Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини". Навіть людина, яка оселилася на чужині, зберігає у своєму серці народність. "Можна забути ім'я своєї Батьківщини і носити в собі її характер", - писав К. Ушинський. Він вважав, що де б не була людина, в якій б країні її доля не занесла, вона завжди зберігає у своєму серці дух свого народу, любов до рідного краю. Народність, на його думку, "це той фундамент, на якому базується все подальше виховання ... виховання, створене самим народом і засноване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає у найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях, або запозичених у іншого народу" [7, с. 198].

Важливе місце у народному вихованні К. Ушинського належить праці. Саме в ній виховуються кращі якості людини: працелюбність, наполегливість тощо. У кожній сім'ї дитину змалку привчали до праці, до виконання трудових

обов'язків, що мало на меті не тільки допомагати батькам, а й виховувати доброго господаря на майбутнє. К. Ушинський вказував, що в сім'ї головне місце посідає не стільки любов між батьками, скільки праця і турбота один про одного, про дітей. Саме цим селянська сім'я і відрізнялася від дворянської. Адже в праці зміцнюється сім'я, успішно виховуються діти. Приклад батьків, коли дитина в сім'ї отримує перші враження, набуває елементарних знань, навичок і звичок, розвиває свої задатки, К. Ушинський розглядав як азбуку морального виховання.

Отже вся наукова система виховання і навчання дітей базується, на думку педагога, на народній основі, на його звичаях і традиціях [6, с. 58].

З кінця ХІХ - початку ХХ ст. на сторінках періодичної преси все частіше почали з'являтися заклики взяти участь у створенні етнографії дитинства, прагнення створити узагальнену фундаментальну працю про народні засоби виховання дітей у сім'ї від народження до одруження. Дещо новий підхід до вивчення народної педагогіки означився в період діяльності С. Русової. Вона постійно стверджувала думку про необхідність будувати систему національного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, на традиціях і з урахуванням народної педагогічної мудрості. На початку ХХ ст. вона уважно вивчає погляди народу на виховання дітей, наголошує на українській ментальності й обов'язковості її урахування в роботі навчально-виховних закладів для дітей. Адже, на думку С. Русової, на дитину впливають природа і клімат краю, народні звичаї і традиції, суспільний устрій і становище матері та дитини в сім'ї.

Видатний український педагог С. Русова все своє життя присвятила відродженню національної духовності. Її педагогічна творчість пройнята ідеєю національного виховання дітей.

Працюючи над концепцією національної шкільної освіти України, С. Русова глибоко досліджувала питання розвитку і становлення єдиної національної школи в інших країнах світу. Свій погляд на організацію нової за змістом школи вона найповніше виклала в праці "Єдина діяльна (трудова)

школа". Вона вважала, що наша школа повинна будуватися на національному ґрунті. "Не треба переймати всіх деталей зразкових шкіл у других народів, ні, - писала С. Русова, - кожен народ має утворити свою власну національну школу, з своїми особливими рисами і формами свого власного національного життя". Та не потрібно зовсім відкидати здобутки зарубіжної педагогіки. Влучними є слова Т.Г. Шевченка, які наводить Софія Федорівна: "І чужому наuczайтесь. Й свого не цурайтесь" [3, с. 145].

Одним із важливих завдань початкової школи, на думку С. Русової, є наближення навчання до природного, безпосереднього процесу, в ході якого дитина набувала знання до вступу в школу, але цей природний процес треба поставити на шлях логічного самостійного мислення, забезпечити умовами її найширшого розвитку. Педагог стверджувала: "Діяльна школа – школа життєва. Вона не тільки задовольняє всі потреби самої дитини, вона йде назустріч загальному життю тої чи іншої місцевості, готує дитину до правдивого життя, освіченого наукою, збудованого на свідомій праці), на використанні місцевої природи та свідомого вживання всіх її скарбів" [4, с. 97].

У шкільну програму повинні бути внесені ті предмети, "які дають найбільш громадської національної свідомості". По-перше, потрібно навчати дітей рідною мовою. Вона "повинна бути справді рідною учням, а за таку мову потрібно вважати тільки ту, якою учні розмовляють в своїй родині, в своїм селі. На Україні рідна мова – українська; нею й повинно вести активними творчими силами учнів". Рідна мова є найголовнішим засобом для розвитку розуму. Мова дає певні уявлення, які зливаються з розумінням самих речей. За словами С. Русової, мова повинна бути простою, ясною, як і просте ще мислення дитини, але вона мусить бути й образною, барвистою, естетично збагаченою. Педагог вважала, що в національній школі діти мають вивчати стародавню мову свого народу та діалекти, в яких "заховується дух народу, філологічна суть мови – її образність, краса, її місцевий фольклор, але з ним усе ж треба рахуватися як з діалектом". С. Русова підкреслювала важливість знання діалектів у процесі вивчення літературної мови [2, с. 57].

Щодо вивчення літератури, то, як говорила Софія Федорівна, школа повинна продовжувати роботу, розпочату в дитячому садку, тобто використовувати надбання усної народної творчості: казки, прислів'я, загадки, народні думи та історичні пісні, які є чудовим матеріалом для читання та декламування. Саме фольклорні твори розповідають про історію рідного краю, про традиції і звичаї свого народу, вчать любити і шанувати рідну землю. Ось як С. Русова писала про казку: "...пишучи про казку, ми маємо на увазі перш за все народну казку, ту казку, що народилася на зорі свідомого життя в простій хаті, серед пантеїстичного зачарованого світогляду. Наче велична невпинна течія од віку до віку, з одного серця в друге, переливалася та людська казка й, дійшовши до наших дітей, єднає їх міцним творчим зв'язком з давноминулими часами". А з літературних казок "треба давати найкращі з боку художньої краси й найближчі до народної творчості своєю простою глибокою правдою". Отож, усна народна творчість - це той дорогоцінний скарб, який допомагає виховати справжню людину, гідного громадянина своєї країни [2, с. 58].

Великого значення педагог надавала вивченню історії свого народу. Цей предмет, на думку С. Русової, якнайкраще сприяє розвитку національної свідомості. "Ще одна необхідна праця гарної школи, це – упорядкування власного історико-географічно-природознавчого музею. Його можуть скласти самі учні: сухі рослини, метелики, шкідливі кузьки, шкури шкідливих звірят, старовинне вбрання, черепки старовинного посуду, старовинні ікони та ін. – усе, по чому учні можуть ознайомитися з сучасним і колишнім життям. Це виховує в них пошану до свого рідного, цікавість до того, що є довкола, до минулого життя, навчити їх дивитися на сучасне життя... як на частину чогось великого, суцільного, що має зв'язок з колишнім і з майбутнім..." С. Русова тісно пов'язувала історію з географією. Завдання географії, на її думку, полягає в тому, щоб ознайомити дітей з умовами життя, культурою не лише свого народу, а й інших народів світу: "Починаючи з рідного краю, історичне і географічне навчання повинно дати дитині таку загальну підготовку, яка б допомогла їй поширити далі свої шкільні знання читанням історичних і

географічних книжок, які навчають її порівнювати між собою різні країни, життя різних народів".

С. Русова вважала, що біля кожної школи повинна бути земельна ділянка, де б діти мали змогу під керівництвом учителя садити і обробляти городину. У процесі обробітку землі і вирощування різноманітних сільськогосподарських культур діти навчаються спостерігати, виробляють трудові навички. Педагог радила вирощувати квіти. Це, на її думку, сприяє вихованню у дітей почуття прекрасного, формуванню у них естетичного смаку [2, с. 59].

Не тільки викладання обов'язкових предметів у школі повинно сприяти формуванню національної свідомості підростаючого покоління, а й різноманітна позаурочна робота. Учні можуть бути задіяні в різних гуртках, клубах, які існують при школі. Потрібно організовувати проведення свят, особливо народних. Софія Федорівна зазначала, що "свята можна пристосовувати до етнографічних свят нашого народу: на Різдво – вечір колядок, вечір вертепу, ялинка й т. ін.; весною вечір русалчин, вечір веснянок, першої посадки дерев тощо. У кожному святі треба єднати народне, національне, фольклорне з загальнокультурним і давати щось естетичне, красне й радісне, веселе".

Щоб у школах справді панував національний дух, вони мають бути оформлені в національному стилі. "Хай на стіні нашої майбутньої школи висить портрет великого апостола правди й науки – Тараса Шевченка, писала С. Русова, на вікнах стоять квітки, на стінах рушники з рідним вишиванням, хай у вікнах тішать погляд рідні дерева й квіти". Потрібен і шкільний театр, де учні інсценізують народні казки, твори українських письменників (П. Мирного, І. Нечуя-Левицького та ін.). Це вчить дитину красиво володіти мовою, ближче прихиляє до культури, формує естетичні смаки [2, с. 59].

Перерва у вивченні української народної педагогіки тривала до 60-х років, і лише з середини 70-х дослідження проблеми одержало новий поштовх новаторським поштовхом В. Сухомлинського. Він стверджував, що про народну педагогіку до цього часу ніхто серйозно не думав, і, мабуть, це

принесло педагогіці багато шкоди. Він був переконаний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу, що в ній розкриваються особливості національного характеру.

Мудрість народної педагогіки стала одним із найважливіших джерел його педагогічної творчості. Власне педагогіка В. Сухомлинського орієнтована на виховання у дітей і молоді відданості Батьківщині, любові до рідної матері, батька, рідних, поваги до старших, до людей праці, старанності в роботі тощо.

У своїх працях, а також у процесі практичної навчально-виховної роботи В. Сухомлинський використовував перла народної творчості – казки, прислів'я, легенди, бувальщини, прикмети, гумористичні етюди та мініатюри [5, с. 196].

Щоб уникнути деформації природних почуттів любові до матері і батька, бабусі і дідуся, пошани до старших, девальвації совісті, доброти, правдивості, гідності, честі та інших основ народної моралі, необхідно оволодівати і реалізовувати у процесі виховання кожної дитини в сім'ї, дитсадку і школі ідеї та засоби педагогіки народознавства.

Видатні філософи, психологи і педагоги, починаючи від Аристотеля і закінчуючи Я.-А. Коменським, Й.-Г. Песталоцці, А. Дістервегом, Г. Сковородою, К. Ушинським, обґрунтували принцип природовідповідності виховання, сутність якого розроблена народною педагогікою. Реалізація цього фундаментального принципу вимагає враховувати багатогранну і цілісну природу дитини, не лише її анатомічні, фізіологічні, психологічні та вікові, а й національні, регіональні та статеві особливості. У сучасному навчально-виховному процесі є чимало факторів, які суперечать природі дітей, а отже є насиллям над ними, гальмом їхнього розвитку.

Необхідно повністю відродити принцип народності виховання. Нехтування цим принципом призводить до історичного безпам'ятства, занепаду моралі, національного нігілізму.

Література:

1. Державна Національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К.:

Райдуга, 1994. – С. 15.

2. Опанасенко Н. Софія Русова про формування національної свідомості дитини у початковій школі // Рідна школа. – 2000. - №10. – С.57-59.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
4. Русова С. Нова школа. – К., 1925. – 196 с.
5. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям. – К.: Рад. Школа., 1973. – 288 с.
6. Ушинський К. Теоретичні проблеми виховання і освіти // Вибр. пед. твори: у 2 т. – Т.1. – 309 с.
7. Ушинський К. Питання виховання і навчання в початковій школі // Вибр. пед. твори: у 2 т. – Т.2. – 283 с.

САМОСТІЙНОЇ РОБОТА З АВТЕНТИЧНИМ ВІДЕОМАТЕРІАЛОМ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Мунтян Т.В.

*асистент кафедри мовної освіти
Херсонського державного
університету*

Анотація. В статті охарактеризовано способи організації роботи з автентичними відеоматеріалами як найбільш ефективної умови формування іншомовної комунікативної компетенції студентів вищих навчальних закладів. Наголошено на необхідності самостійного опрацювання студентами відеоматеріалів з подальшою перевіркою їх засвоєння на занятті.

Ключові слова: *автентичні відеоматеріали, іншомовна комунікативна компетенція, самостійна робота студента.*

Останнім часом спостерігається зміна парадигм освіти від традиційної до інноваційної, що в свою чергу вимагає від вищої школи вдосконалення процесу підготовки фахівця. Впровадження інноваційних тенденцій характерне для всіх ланок освітньої системи і проявляється не лише у зміні змісту освіти, а й у появі нових форм організації навчального процесу у вищій школі.

Особливо така зміна стосується викладання іноземної мови, адже без знання іноземних мов неможливий жоден вид діяльності в сучасному світі. Володіння іноземною мовою надає можливість фахівцеві-професіоналові вивчати і надалі використовувати новітні досягнення в сфері його досліджень і діяльності, а також належним чином представляти свій внесок у дослідження будь-якої проблеми.

Метою навчання іноземної мови в сучасному вищому навчальному закладі є створення умов для формування комунікативної компетенції. Іншомовна комунікативна компетенція представляє собою певний рівень

володіння мовою, соціокультурними знаннями, навичками, вміннями, що дозволяють варіювати мовну поведінку в залежності від функціонального фактору іншомовного спілкування, що є основою для комунікативного бікультурного розвитку [5, 23].

Як відомо, найбільш успішне оволодіння іноземною мовою відбувається безпосередньо в мовному оточенні. Але в умовах, коли спілкування з носіями мови неможливе, наступним за ефективністю є використання автентичних матеріалів у процесі навчання [4, 15]. Аудіо- і відеоматеріали наочно демонструють вживання іноземної мови в природному середовищі. Проблема використання аудіо- та відеоматеріалів в навчальному процесі висвітлюється в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників Н.І. Жінкіної, І.А. Зимної, О.А. Громової, G. Mialaret, P. Grundy, R. Cooper, M. Lavery, M. Rinvolucrí, M. Allan, M. Geddes, G. Sturtridge, B. Tomalin, S. Stempleski, P. Viney та ін.

На сучасному етапі дослідження методики формування іншомовної компетенції з використанням технічних засобів все більше уваги приділяється саме відеоматеріалам, оскільки у процесі забезпечується не лише аудіальне, але й візуальне сприйняття інформації, що відповідає одному з основних методичних принципів – принципу наочності [1, 42].

Рис.1. Рівні засвоєння інформації.

Порівняно з іншими формами, перегляд відео забезпечує засвоєння 50 % інформації (рис. 1), адже візуальна форма сприйняття значно полегшує розуміння основного обсягу матеріалу через наявність у відео невербальної інформації (міміка, жести, норми поведінки). А подальше виконання вправ репродуктивного та продуктивно-творчого характеру забезпечує 70 % та 90 % засвоєння знань відповідно.

В останні роки в методичній літературі висувається ідея залучення студентів до самостійного опрацювання відеоматеріалів [2, 31]. Доцільність використання відео під час самостійної навчальної діяльності пояснюється: 1) наявністю необмеженого часу для роботи з відео (на відміну від аудиторного опрацювання); 2) можливістю для кожного студента виявити свої слабкі сторони та попрацювати з ними; 3) комфортним для студента оточенням; 4) різноманітністю форм перевірки засвоєння відеоматеріалу, що надає можливість створити ситуацію успіху для кожного студента; 4) підвищенням інтересу до іноземної мови та сприянням аналізу соціокультурних відмінностей; 5) формування позитивної мотивації до дисципліни. Така форма роботи має свої недоліки: 1) неможливість з боку викладача здійснювати контроль студентів за виконанням всіх етапів роботи; 2) збільшення часу викладача на добір та підготовку матеріалів.

Для отримання бажаних результатів під час роботи з автентичними відеоматеріалами необхідно дотримуватись таких етапів:

I. Підготовчий (відбір викладачем відео з конкретної тематики, коментар та роз'яснення студентам етапів роботи).

II. Опрацювання відеоматеріалів (під час самостійної роботи студента), куди входять:

1. Первинний перегляд відео без субтитрів.

2. Повторний перегляд відео з субтитрами іноземною мовою з паралельним вимовлянням фраз (з затримкою відео). Субтитри бажано мати в друкованому вигляді, щоб була змога відмічати складні місця.

3. Визначення перекладу окремих слів та фраз. Складання словника (необов'язковий етап).

4. Повторний перегляд відео без субтитрів.

5. Подальше повторення окремих слів та мовленнєвих конструкцій протягом тижня.

III. Перевірка викладачем успішності виконання роботи.

Для полегшення та підвищення ефективності самостійної роботи з відеоматеріалами студент може використовувати новітні досягнення в сфері програмного та прикладного забезпечення, що розроблені для оволодіння англійською мовою:

1. Електронні словники, онлайн-словники (ABBYU Lingvo, Oxford Learner's Dictionaries, Cambridge Dictionaries Online).

2. Програма для перевірки правильної вимови окремих слів (Pronunciation Checker).

3. Програма синтезу мовлення (Magnevation SpeakJet, [Textspeak TTS-EM](#)).

Дотримання всіх етапів роботи з відеоматеріалами сприятиме ефективному розвитку навичок аудіювання (під час самостійного перегляду відеоматеріалів студентом) та навичок говоріння, читання й письма (на етапі перевірки викладачем успішності виконання роботи).

Перевірка рівня оволодіння навичками на занятті відбувається шляхом виконання вправ:

I. Вправи репродуктивного характеру (низький та середній рівень володіння мовою):

1) перевірка розуміння відео за допомогою вправ (обрання правильного варіанту, доповнення речення, вправи на розподілення, з'єднання двох частин речення, визначення істинності або хибності твердження і т.п.);

2) читання тексту відео вголос (за ролями);

3) ідентичне відтворення мовленнєвої ситуації;

II. Вправи продуктивно-творчого характеру (достатній та високий рівень володіння мовою):

- 4) складання діалогу зі схожої тематики;
- 5) переказ мовленнєвої ситуації з відео від третьої особи;
- 6) обговорення побаченого за поставленими запитаннями;
- 7) аналіз поведінки героїв, критична оцінка подій.

Окрім вищезазначених вправ можна використовувати вправи з метою формування граматичної компетенції студентів. Робота з відеоматеріалами дає можливість вивчення (або повторення) граматичного матеріалу із застосуванням імпліцитного методу (без пояснення правил), що сприяє формуванню динамічного стереотипу та готовності у студентів автоматизовано вживати готову граматичну структуру в мовленні, оскільки багаторазове повторення фраз з відео фіксує граматичну структуру в пам'яті як неподільне ціле;

Таким чином, в умовах впровадження інноваційної системи навчання у вищій школі самостійна робота з відеоматеріалами сприятиме якнайефективнішому формуванню комунікативної компетенції. Така форма роботи забезпечує максимальний результат в умовах обмеженого аудиторного часу. Окрім того, у студента формується лінгвосоціокультурна компетенція, підвищується інтерес до іноземної мови, і, як наслідок, збільшується мотивація до навчання. Різноманітність мовленнєвих контекстів відеоматеріалів дозволяє працювати з темами як побутової так і професійної спрямованості. Вищезазначені чинники забезпечують формування та розвиток професійних та загальнокультурних якостей майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Allan M. Teaching English with Video // Video-applications in ELT. – Pergamon Press, 1983.
2. Cooper R., Lavery M., Rinvoluceri M. Video. Oxford University Press. 1996. – 112 p.
3. Willis D. The potentials and Limitations of Video // Video-applications in ELT. – Pergamon Press, 1983.

4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
5. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : Автореф. докт. диссерт. – М., 1993. – 47 с.

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАГІСТРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Щедролосєва К. О.

к. пед. наук ,

доцент кафедри музичного мистецтва

та хореографії ХДУ

Коленко І. В.

Магістрант музики, концертмейстер

У статті розглядаються сучасні психолого-педагогічні підходи до проблеми самореалізації магістра музичного мистецтва в контексті його професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна самореалізація, магістр музичного мистецтва.

The article focuses on the modern psychologically-pedagogical approaches to the problem self mademan master's of music in the context of his professional training.

Key words: professional and culturological training, self mademan, master's of music.

Провідною метою модернізації освіти є підвищення якості підготовки фахівців – професіоналів, зорієнтованих на постійне самовдосконалення культурного рівня, здатних творчо працювати, прагнучих до повної самореалізації в професії.

Саме у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця відбувається активний пошук свого «Я», розвиток внутрішнього потенціалу, формування професіоналізму. На цьому наголошено в Законі про “Про вищу освіту” (2014), в якому також зазначена важливість набуття компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Проблему самореалізації особистості досліджували вітчизняні і зарубіжні філософи Л.Коган, М.Михайлов, М.Недашковський та інші. Розв’язанню проблеми професіоналізму вчителя присвятили свої дослідження А.Макаренко,

В.Сухомлинський, І. Зязюн, Є.Барбіна та інші. Дослідження в галузі професійної освіти з культурологічним аспектом підготовки фахівців, представлені у наукових працях Д.Кабалевського, Г.Васяновича, Л.Масол, Н.Миропольської, О.Олексюк, Г.Падалки, О.Рудницької та інші.

На нашу думку, важливим підґрунтям для дослідження проблеми самореалізації магістра музичного мистецтва є педагогічна акмеологія. Аналіз наукових доробок учених, таких як Н.Кузьміна, А.Деркач, Л. Рибалко дозволить з позиції акмеологічного підходу формувати готовність до постійного професійно-педагогічного самовдосконалення.

Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між: соціальною значущістю цілісної професійної підготовки професіоналів (зокрема магістрів музичного мистецтва) та рівнем їхньої практичної готовності до професійно-педагогічної самореалізації.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності професійно-педагогічної самореалізації магістра музичного мистецтва.

Аналіз сутності самореалізації вимагає звернутися до філософів, психологів, педагогів, таких як Б. Гершунський, І. Ісаєв, Л. Коган, Л. Коростильова, Л. Рибалко, які визначають важливість цього поняття. Самореалізацію трактують як – розвиток «Я», втілення в життя своїх внутрішніх можливостей і здібностей; збалансованість гармонійного розкриття всіх аспектів особистості; процес, що відбувається в діяльності як провідної умови розкриття внутрішнього потенціалу.

У дослідження учених Л. Когана, Л. Циренової, Г. Чернявської самореалізація характеризується за змістом «self mademan», що в перекладі з англійської мови означає «людина, яка творить саму себе» [1; 2; 3].

На нашу думку, професійна самореалізація магістра музичного мистецтва має відповідати інтеграційному критерію «виконавська майстерність музиканта + педагогічна майстерність + мистецтво комунікативності». Саме в сенсі відповідності цим критеріям має відбуватися процес професійної підготовки

майбутніх магістрів музичного мистецтва, що спирається на сучасні психолого-педагогічні підходи:

- *гуманістичний підхід* до системи навчання й виховання, у центрі якої має бути Вчитель-гуманіст;

- *аксіологічний підхід* професійної самореалізації майбутнього вчителя спрямований на набуття сенсу життя в процесі опанування основ педагогічної діяльності, а саме – інтеграцією системи цінностей, цільовою організацією життя, усвідомлення власної значущості, розв'язання суперечностей між «Я» реальний і «Я» - ідеальний;

- *особистісно-діяльнісний підхід* полягає у визнанні того, що формування особистості як носія культури, її унікальності, інтелекту й моралі, передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізації у процесі різноманітної діяльності;

- *ресурсний підхід* дає можливість розкрити ресурси що перебувають в нереалізованому стані, тобто в потенційному стані. Розкриття й використання ресурсного потенціалу особистістю сприяють її просуванню до вершин професіоналізму [4].

Магістра музичного мистецтва можна визнати суб'єктом професійної діяльності тоді, коли він активно оволодіває різними способами розкриття внутрішнього потенціалу у концертній, навчально-пізнавальній, виховній, самоосвітній видах діяльності. Результатом підготовки до професійної діяльності магістра музичного мистецтва є сформована особистість яка володіє науковими основами й технологією обраного виду діяльності, постійно працює над вдосконаленням свого культурного, і науково-методичного рівнів, виконавською та педагогічною майстерністю.

На нашу думку, магістр музичного мистецтва має свою специфіку, яка заключається в тому, що Він працює з Людиною, а отже його власна особистість є могутнім “робочим інструментом” і чим досконаліше цей інструмент, тим успішніше професійний результат. Саме в професії музиканта-педагога особистісне зростання є неодмінною умовою досягнення

професіоналізму. Імпульс розвитку та самореалізації в професії є генеральною ідеєю, що виведе особистість магістра музичного мистецтва на простір індивідуальної творчості і забезпечить самореалізацію у сфері професійної діяльності.

Під впливом багатьох чинників (психолого-педагогічних, емоційних, матеріальних), що включає у себе професійна підготовка магістра у вищому навчальному закладі, формується професійний тип особистості фахівця, його індивідуальність із характерними для неї манерою (стилем) діяльності, інтересами, цінностями, установками і традиціями. Індивідуальність магістра, його професіоналізм і майстерність як виконавська та і педагогічна – це той кінцевий результат, який є основним професійним інструментом у майбутній професійній діяльності.

Самореалізація особистості відбувається в професійній діяльності і тому слід говорити про особистісно-професійних розвиток як одну із категорій акмеології. Акмеологи А.Деркач, В. Зазикіна визначають цей процес як такий що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку в процесі професійної діяльності і професійних взаємодій [5, с.66]. Зазначимо, цінним є те, що в процесі розвитку особистості магістра музичного мистецтва відбувається не лише розкриття його внутрішнього потенціалу, але й примноження, тобто - розширення кола пізнавальних інтересів, домінування потреб самореалізації у процесі концертної діяльності, зацікавленість у самоосвіті, підвищення рівня педагогічної майстерності тощо.

Гармонія між особистіно-професійним зростанням і соціальним статусом підтримується процесами самовираження, самопрезентації. Слід зазначити, що фахова підготовка магістра музичного мистецтва має спрямовуватися на створення умов, за якими він мав би можливість самовиражатися, самопрезентувати власні досягнення у сфері музичного мистецтва.

Саме у стінах вищого навчального закладу відбувається підготовка магістрів музичного мистецтва до повноцінного входження у професійно-

рольові відносини, до усвідомлення сутності обраної професії, закладається фундамент професійної майстерності – виконавської та педагогічної.

Фахова музична підготовка, культурологічна підготовка, психолого-педагогічна підготовка є спеціально організований процес навчання і виховання з орієнтацією на особистість, розкриття творчого потенціалу та самоствердження з акцентом на інновації у мистецькій освіті.

На нашу думку, метою професійної підготовки магістрів є формування ціннісно-орієнтованої основи життєдіяльності та самовизначення; завданнями – формування загальної та професійної культури, розвиток творчого потенціалу кожної особистості, формування інтелектуальної позиції майбутнього фахівця-інтелігента.

Професійна підготовка магістрів відображає закономірності здобуття повної вищої освіти. Основні вимоги до фахівця закладено у нормативних актах та галузевому стандарті Вищої освіти. Фундаментом професійної підготовки є збалансована інтегрована єдність трьох компонентів: фахового (музичного), психолого-педагогічного, культурологічного.

Формування готовності до професійно-педагогічної самореалізації відбувається саме в студентські роки, коли триває пошук свого “Я”, формуються професійні якості й уміння, необхідні для подальшої самостійної діяльності, окреслюються складники професіоналізму: компетентність та озброєність системою вмінь, що є фундаментом будь-якої професії.

З метою виявлення сучасного стану готовності до професійно-педагогічної самореалізації майбутніх магістрів музичного мистецтва на базі факультету культури і мистецтв Херсонського державного університету була проведена дослідно-експериментальна робота.

Майбутнім магістра музичного мистецтва (студенти денної та заочної форм навчання) було пояснено сутність поняття «самореалізація» та задано питання «Що заважає Вам самореалізуватися?» З’ясувалися наступні фактори:

- невпевненість у собі, внутрішня скованість, слабка сила волі (20,71%);
- страх сцени, невдачі (18,94 %);

- проблема організувати час, поставити мету самореалізації та досягти її, вирішувати складні ситуації, оцінювати власні результати праці (14,20 %);
- шкідливі звички, зокрема лінощі (7,10%);
- недостатня сформованість професійних якостей (5,73 %);
- велика завантаженість, нехватка часу і як наслідок перевтома (5,84%);
- відчують труднощі, але не можуть виявити причини (2,89%);
- фінансова нестабільність (15,98%);
- несформованість умінь самостійності, рішучості, ініціативи (11, 24 %);
- не знають, не замислювалися над цим питанням до того як узнали суть та його значення (5,32 %).

Як свідчить аналіз результатів опитування, студенти відкрито визнають потребу у виявленні бар'єрів самореалізації, відчують важливість знань про себе, власне потенційне «Я», відверто висловлюють думки, наводять приклади, аналізують власне життя.

На питання «Як усунути бар'єри самореалізації?» анкетовані нами магістранти відповідали так: якомога більше виступати у концертах, щоб позбутися страху сцени (39 %); створювати позитивну життєву позицію (24,89 %); загартовувати силу волі (13,05%); навчитися контролювати власні дії, поведінку (11,45 %); оволодіти методами самонавіювання, давати установки щодо позитивного настрою (12,46%).

На наш погляд, одним зі шляхів усунення бар'єрів самореалізації є розвиток власного «Я», власне уявлення про себе та характеристика з боку інших людей, що сприяє формуванню людини як цілісної особистості; створення умов для самореалізації музично-виконавської майстерності, наприклад через концертну діяльність.

Таким чином, вивчення філософської, психолого-педагогічної, акмеологічної літератури дало змогу з'ясувати стан розробленості проблеми самореалізації особистості. У працях науковців простежується зв'язок самореалізації з сенсом життя, сходження до ідеалу – акме.

Підтверджено зв'язок самореалізації з розвитком особистості. У процесі самореалізації уможлиблюється перехід від одного якісного стану особистості в іншій, від потенційного – до актуального, що і є суттєвою основою процесу розвитку, саморозвитку людини.

Саме у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця відбувається активний пошук свого «Я», розвиток внутрішнього потенціалу, формування професіоналізму.

Аналіз сутності самореалізації визначає важливість цього поняття і трактує його як розвиток свого «Я» тобто «людини, яка творить саму себе». На нашу думку, самореалізація музиканта-фахівця має відповідати критерію: «виконавська майстерність + мистецтво комунікативності + самовираження у музичному мистецтві».

Магістра музичного мистецтва можна визнати суб'єктом професійної діяльності тоді, коли він активно оволодіває різними способами розкриття внутрішнього потенціалу у концертній, навчально-пізнавальній, виховній, самоосвітній видах діяльності. Результатом підготовки до професійної діяльності магістра музичного мистецтва є сформована особистість яка володіє науковими основами й технологією обраного виду діяльності, постійно працює над вдосконаленням свого культурного, і науково-методичного рівнів, педагогічною і виконавською майстерністю.

На наш погляд, одним зі шляхів усунення бар'єрів самореалізації є розвиток власного «Я», власне уявлення про себе та характеристика з боку інших людей, що сприяє формуванню людини як цілісної особистості; створення умов для самореалізації музично-виконавської майстерності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека / Л.Н. Коган. – М.: Мысль, 1984. – 252 с.

2. Цыренова Л.А. Самореализация личности как предмет философского исследования: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.03 Социальная философия и философия истории / Л. А. Цыренова. – М., 1992. – 19 с.
3. Чернявская Г.К. Самопознания и самореализация личности: методологические проблемы: автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Г.К. Чернявская. – Спб., 1994. – 19 с.
4. Рибалко Л.С. Ресурсний підхід до проблеми самореалізації особистості / Л.С. Рибалко // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / Хар. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2007. – Вип.32. – С.11-20.
5. Деркач А.А. Акмеология: учеб.пособие/ А.Деркач, В.Зазыкин. – Спб.: Питер, 2003. – 256 с.

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ГЕТЬМАНЩИНІ В XVII-XVIII СТ.

Петрик А. М.

*Викладач кафедри філософії та
соціально-гуманітарних наук*

Херсонського державного університету

Революція 1648 року стала вибухом у житті Східної Європи. Укорінена система міждержавних стосунків у регіоні була порушена. На політичній мапі Старого Світу постає нова держава – Гетьманат, унікальне явище доби бароко. Вперше реалізується небувала до цього модель – армія творить державу, яка в свою чергу будує націю. Однак Гетьманщина не виросла на пустому місці, не була вона плодом монокласових зусиль козацтва або дітищем потужного руху селянсько-міщанських мас, саме так намагалися розглядати заангажовані пропагандисти від історичної науки царсько-радянської доби «секрет» народження раньомодерної України. Ні, Гетьманат попри явне запозичення запорозької моделі військово-адміністративного устрою був плодом, практичною реалізацією вистражданого у стінах Київської академії національно-релігійного концепту. Події 1648 р. були по суті останнім сегментом у ланцюзі підпільної революційної боротьби цілих поколінь Наддніпрянських патріотів.

Від самого падіння престолу київських государів у 1471 р. коли багатовікова Корона Святого Володимира опинилася в руках Ягайлового дому у процесі постійної трансформації від культурного самоідентифікування до релігійного фундаменталізму знаходилася життєво важлива ідея «окремішності». Люблінська унія 1569 р., перехід українських земель у безпосереднє підпорядкування Корони Польської, а особливо Брестської унії

1596 р. стали переломними у цьому процесі. Поява «уніатського» фактору у міксі з посиленням католицького наступу на «грецьку віру» значно динамізували процеси виділення окремої ідентичності народу з берегів Дніпра. Основним фактором якого стала приналежність до Православної Церкви. Під знаменами захисту віри вперше починають гуртуватися класово розділені жорстким соціальним тілом Речі Посполитої Обох Народів «лицарський» та «посполитий» стани. Цікаві метаморфози сталися і з елітаріями. На рубежі XVI-XVII століть шляхта спочатку «ділиться» роллю з козацтвом, що швидкими темпами набирає силу а на середину століття взагалі відбувається неймовірний процес розчинення дворянства у середовищі козацької маси та утворення суто українського явища – «покозаченої шляхти». Остання швидко займає командні пости у Війську Запорозькому, яке в свою чергу стараннями П.Конашевича-Сагайдачного та митрополита П.Могили еволюціонує від анархічної вольності до дисциплінованої і вишколеної армійської машини. Шляхетські впливи змінюють і ментальність козацтва, яке остаточно ототожнює себе з лицарством і починає вимагати тих же привілеїв, що мало дворянство.

У той же час Київська Академія перетворюється у центр національного підпілля, нарешті виробляється більш-менш довершена патріотична модель – «Київ – другий Єрусалим». Вперше вона починає обговорюватися у 1620 р. під час подорожі Україною Єрусалимського патріарха Теофана III, що прибув з місією яка намагалася сприяти відновленню православної ієрархії. Суть цього концепту полягала в обґрунтуванні права Києва стати центром всесвітнього християнства. Ця формула ґрунтувалася на старозаповітній ідеї про «зміну світових царств». Найширше вона відображалася у працях Й.Борецького, П.Могили, Ф.Прокоповича.

Треба сказати, що вона вже розроблялася київськими книжниками у добу розквіту Держави Рюриковичів. У епоху бароко набуває нових обрисів і стає фундаментом раньоукраїнської національної ідеї, одним з важливих сегментів виховання українського юнацтва доби Братських шкіл. І якщо формула

«Православного лицарства» була «молотом» то «Київська ідея» - «наковальнею» на якій виковувалося покоління борців 1648 року [1].

Фактично поява теорії національної окремішності явилася тим надважливим сегментом якого не вистачало для складання «пазлу» Визвольної революції. Україна стояла на межі великого вибуху вже давно. Ані поразки станових козацьких повстань, ані страшна доля їх учасників не могли спинити процесу формування народу. Людей які зовсім недавно ділили світ на «тутешніх» та «тамтешніх». Цим «поселянам» які перебували на дитячому рівні національного розвитку доведеться зовсім скоро подорослішати. Як страшні незгоди та життєві перипетії за лічені місяці перетворюють юнаків у чоловіків так і небувала кривава толока 1648-1657 рр. змусила вчорашніх вірних підданих варшавських государів усвідомити себе нацією і схопитися у страшній тотальній війні зі своїми вчорашніми співвітчизниками.

Події століття, що по праву можна назвати «українським» в історії Східної Європи доволі унікальні. Польська держава яка перебувала у zenіті слави, володіла найсильнішою кавалерією світу потрясла основи Османської імперії, хвалилася перемогами над шведами та підкоренням Москви «впала у крові та попелі під ноги козаків». На полях Жовтих Вод, Корсуня, Пилявців зійшлися два найблискучіших покоління «латинського» і «грецького». Діти бароко, «плоди» невтомної праці єзуїтських колегіумів і православних шкіл відповідно, кожен фундаментально укорінений у своїй конфесійній традиції не знав поняття «компроміс», що і обумовило тотальність та небачену жорстокість тієї війни, названої сучасниками «Великою». Більш образно і водночас емоційно назвав її єврейський історик, очевидець Н.Ганновер – «Чорна безодня»[2].

По масштабності бойових дій, втратам сторін а також впливу на подальшу історичну долю цілих народів козацько-польські війни стають в один ряд з Столітньою та Тридцятилітньою війнами, Громадянською в Росії. Для українців вона стала Вітчизняною. Основним результатом її було звільнення етнічних українських земель та утворення першої національної держави –

Гетьманату. Свідомість населення, трансформувалася від станово-релігійного до релігійно-національного ідентифікування. Поступово «рутенська» свідомість уступає «українській». Традиційний козацький автономізм розчиняється у «державництві».

Цей перехід був вистражданим, частково вимушеним. У ході Визвольної війни така трансформація стала головною умовою консолідації народу, була першим кроком до відкидання становості в угоду національній соборності. Сам «великий вождь», «отець вольності», «фенікс воїнів», лідер революції Богдан-Зиновій Хмельницький за лічені роки проходить шлях від світогляду ображеного сусідами черкаського поміщика до «спадкоємця Володимирового»[3]. Величезна роль в успішному впровадженні національної парадигми належить Українській Церкві і особисто тодішньому митрополиту Сільвестру (Косову). Церква «одягла» Хмельниччину у «вбрання» святої війни за спасіння Православ'я. Концепція обраності українського (руського) народу, його видатна місія по звільненню від «іга латинян» «Нової Палестини» стали лейтмотивом часу і противагою польській фундаментальній концепції «Бастіону католицизму». У Війську Запорозькому побачили «меч правовірних» не тільки українські ієрархи. Вже у 1648 р. коли ще власне українські еліти не виробили програми національної державності саме церква підштовхнула їх до «самостійництва». Патріарх Єрусалимський Паїсій прибуває до Києва і вчиняє символічний акт – передає Хмельницькому меч освячений на Гробі Господньому, фактично освячуючи боротьбу українців. Різдво 1648р. стає переломним не тільки для психології Богдана Хмельницького, який протягом декількох святкових днів перебуваючи у постійних бесідах з патріархом, митрополитом і професорами Києво-Могилянської академії остаточно стає на канву державництва, а і для всієї подальшої долі Української революції[4]. З «війни домової» (громадянської) вона стає українсько-польською. Нові успіхи українського війська, розширення державної території, юридичне визнання суверенітету Гетьманщини міждержавними угодами дають поштовх до ще більших трансформаційних перетрубацій. Боротьба з поляками сприймається

починаючи з 1655-1656 рр. як «збирання земель Корони Святого Володимира». Модель патріотична еволюціонує до початкової стадії українського шовінізму. Культивується ідея спадковості гетьманської влади від князівської доби Київської Русі. Вперше в історії мілітократичної козацької системи пропагується (з подачі самого Хмельницького) ідея необхідності встановлення династичності, що по суті руйнувало вікові устої військової демократії Війська Запорозького. Розширення української влади на Білу Русь і Молдову розглядається козацькими елітаріями як «насадження козацької вольності і звичаю», «боротьбу двох Русей за третю».

Вже протягом 1648-1649 рр. завершується процес переходу від польсько-шляхетської до козацько-старшинської моделей суспільного укладу. Незважаючи на декларовану рівність, проходить процес заміни еліт. Перехід на бік Хмельницького до 6 000 православної та протестантської шляхти (яка швидко «покозачується») остаточно формує нову перспективу елітарного прошарку. Гетьманат постає як своєрідний симбіоз традиційно-козацької, польсько-шляхетської, мілітаризованої трансільванської державно-політичних організацій.

Смерть Б.Хмельницького у 1657 р. не зупиняє процесу державного та соціального творення. Формуються нові національні теоретичні парадигми. Протистояння з Московією (після 1654 р.) в якому перемирюються «гарячі» та «холодні» фази сприяє виробленню «оборонної» моделі українсько-козацької ідеології.

У літературі як світського, так і духовного характеру, приділялося багато уваги формуванню національної свідомості через підкреслення давності й історичності українського народу, його колишньої державної величі. Взагалі для суспільства модерної доби характерним було виводити початки власної держави із якомога найдавніших часів.

За часів «Руїни» 1657-1687 рр. знову на знамена піднімаються ідеї спадковості Гетьманату від Імперії Рюриковичів. У церковній і світській літературі підкреслюється «природна» державність «з роду в рід». Занепад

Києва та громадянські війни у Війську Запорозькому розглядаються як Божа кара за розбрат і усобиці.

Козацька еліта, здобувши собі привілеї «через шаблю» і не маючи нащадків з давніх родин, намагається шукати своє коріння. Тому запозичивши в поляків станову концепцію сарматизму, козацькі канцеляристи перетворюють її з часом на етнічну, козацьку. І вже в Літописі С. Величка, наприклад, говориться про те, що поляки і українці (усі, а не лише шляхетний стан) – єдинокровні брати, які походять від спільного предка – сарматів. Перші з них – поляки – зрадили своїх побратимів, що врешті–решт призвело до кривавого протистояння між ними.

На початку XVIIIст. Видозмінюються національні ідеологеми Гетьманщини. Протистояння з Московією в добу «Мазепинських змагань» породжує «хозарську версію» походження Української держави. Найяскравішим прикладом спекулювання на грі слів «козари» – «козаки» знаходимо у преамбулі «Конституції Війська Запорозького» П. Орлика (1710р.). Твердження про «хозарство» українців скоріше за все було штучною спробою протиставити козацьку ідентичність «російський», яка зусиллями Петра I насильно впроваджувалася у колишній Московії. Водночас нове століття відроджує ідею сакральності гетьманської влади. Яка розглядається як «скрепи» що поєднують народ і землю.

В козацьких літописах Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка, що виступали речником козацько–старшинської ідеології і мали елітарне поширення, активно вживаються поняття: «Україна», «український народ», «українська земля», «нація», «Вітчизна» в контексті їх цілісного розуміння стосовно всієї етнічної території. Тому ідея «збирання» українських земель стає досить популярною. Патріотичний пафос виражається в оспівуванні величі «старої України» і особливо у «культурі особи» Хмельницького.

Основним здобутком Гетьманської доби стає завершення формування ментальності українського народу, усвідомлення його нерозривності з етнічною територією а також безумовній традиційній державності.

Список використаних джерел та літератури

1. Ричка В. М. Київ – Другий Єрусалим. – К.: Інститут історії НАН України, 2005.
2. Натан Ганновер. Пучина бездонная: Еврейские хроники XVII столетия / Пер. и комм. С.Я. Борового. – Москва-Иерусалим, 1997.
3. Маслюк В. П. Латиномовні поетики і риторики XVII — першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. – К., 1983.
4. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. — 3-тє вид. — К.: Либідь, 1995.
5. Пономаренко О. В. Еволюція української національної ідеї в XVII–XVIII ст. // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 13.